

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»**

ОВСЧКІНА ОЛЕНА АНДРІЇВНА

УДК 330.101.8: 330.8

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА**

Спеціальність 08.00.01 – економічна теорія
та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля.

Науковий консультант: **Єрмошенко Микола Миколайович**,
доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
завідувач кафедри маркетингу, економіки,
управління та адміністрування,
ВНЗ «Національна академія управління»

Офіційні опоненти: **Голубка Степан Михайлович**,
доктор економічних наук, професор,
радник члена Рахункової палати

Філюк Галина Михайлівна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки підприємства,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Краус Наталія Миколаївна,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів та економіки,
Київський університет імені Бориса Грінченка

Захист відбудеться «28» грудня 2021 року о 11:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.889.01 у ВНЗ «Національна академія управління» за адресою: 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ВНЗ «Національна академія управління» за адресою: 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15.

Автореферат розісланий «___» листопада 2021 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

М.В. Штань

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблеми власності завжди були головним питанням економічних, соціологічних, правових, філософських досліджень. Власність – складна і багатогранна категорія, яка виражає всю сукупність суспільних відносин: економічних, соціальних, правових, політичних й, навіть, морально-етичних, релігійних тощо. Вона займає центральне місце в економічній системі, виражає глибинні зв'язки між суб'єктами стосовно форм і способів поєднання безпосереднього робітника із засобами виробництва й, відповідно, способів розподілу результатів виробництва, моделей мотивації праці й управління ринками ресурсів і продукції, обумовлює соціальну і політичну структуру суспільства.

Як економічна категорія «власність» зазвичай трактувалась як відносини між людьми з приводу привласнення-відчуження ресурсів і результатів виробництва. Однак, з появою нових економічних, інституціональних, правових концепцій власності і підходів до її визначення, зміст цієї категорії стає об'ємнішим. Відносини власності починають характеризуватися як певна система, що містить відносини з приводу: привласнення об'єктів власності; їх господарського використання через сукупність інституціонально-правових форм володіння, користування, розпорядження; економічних форм реалізації (привласнення) результатів виробництва. Кожна з означених складових економічних відносин власності виступала й наразі виступає окремим об'єктом дослідження, але вимагає системного викладення у єдиній концепції власності. Ця оновлена політико-економічна концепція власності має стати головною ланкою інтегрованої парадигми нової політичної економії, до необхідності розвитку якої схиляється вже більшість вчених.

На сьогодні аналіз значної кількості наукових праць з питань сутності, механізмів реалізації і перспектив розвитку форм власності показав, що для їх висвітлення застосовується багато дослідницьких підходів, причому у різних галузях знань, адже, проблеми власності стають головним питанням досліджень багатоаспектної наукової спрямованості.

Сучасний етап соціально-економічного розвитку суспільства значно актуалізує питання пошуку нових підходів і створення композицій існуючих підходів до визначення особливостей й порівняння моделей економічних відносин власності розвинених країн і країн з транзитивною економікою. Суттєвий вклад у розв'язання цього питання внесли праці українських дослідників В. Базилевича, Т. Гайдай, С. Голубки, А. Гриценка, О. Задорожної, М. Єрмошенка, С. Єрохіна, Т. Ковальчука, Н. Краус, В. Мандибури, Л. Мельника, В. Тарасевича, Г. Филюк, В. Черняка, А. Чухна, В. Якубенка та зарубіжних дослідників З. Баумана, О. Бузгаліна, А. Горца, А. Колганова, О. Іншакова, Г. Клейнера, Д. Фролова та інших вчених.

В роботах Є. Болотіної, В. Брановицького, К. Гордица, І. Литвинчук, Ю. Лопатинського, А. Приятельчук, Р. Нурєєва, Т. Радзієвської, С. Степаненка, Є. Суїменко, І. Штулер та ін. основна увага концентрується на узагальненні теоретичного і практичного матеріалу по питаннях виявлення особливостей процесу привласнення-відчуження в розвинених країнах та вдосконалення

відносин власності у перехідних економіках в умовах дії глобальної тенденції цифровізації. Особливу значущість вдосконалення методології досліджень власності в аспекті певних підходів підкреслено у працях Т. Галецької, В. Дементьєва, О. Калініної, В. Кифяка, Р. Рахманова, І. Топішко, В. Хоменко, Л. Шульгіної та ін.

Між тим, залишилися практично нерозв'язаними дослідницькі питання стосовно розробки науково-обґрунтованої теоретичної моделі відносин власності, визначення умов її функціонального відтворення й розвитку з точки зору вирішення більш ємної проблеми вдосконалення існуючої транзитивної моделі національної економічної системи відповідно до реалій життєдіяльності вітчизняного суспільства, оцінювання впливу сьогоденних різноспрямованих тенденцій і процесів національного і світового господарства на стан й можливості розвитку відносин власності як системи.

Актуальність, виявлена недостатня наукова обґрунтованість важливих питань забезпечення ефективного функціонування й розвитку відносин власності в сучасних умовах, їх теоретична і практична значимість обумовили вибір теми дисертаційної роботи, постановку мети, завдань, логіку та структурну побудову.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до напрямів наукових досліджень Навчально-наукового інституту економіки та управління СНУ ім. В. Даля та кафедри економіки і підприємництва за темою: «Теоретико-методологічні основи управління для забезпечення сталого розвитку на регіональному рівні в умовах гібридних загроз та постконфліктної трансформації» (державний реєстраційний номер: 0119U100436, термін виконання 2019-2021 рр.), де досліджено питання причин вибору інституціонально-персоніфікованими суб'єктами опортуністичних моделей господарської поведінки й шляхів усунення негативного впливу системного опортунізму на стан інтелектуальних можливостей суспільства. Дисертант була керівником науково-дослідних робіт за темами: «Моделі господарської поведінки вітчизняних суб'єктів господарювання й управління та їх вплив на відтворення відносин власності» (державний реєстраційний номер: 0120U100420, термін виконання 01.2020 – 01.2021 рр), де уточнено зміст й класифіковано моделі економічної поведінки суб'єктів, ідентифіковано домінування опортуністичної поведінкової моделі у інституціонально-персоніфікованій структурі їх зв'язків; «Організаційно-економічний механізм управління змінами відносин власності в транзитивних умовах життєдіяльності українського суспільства» (державний реєстраційний номер: 0119U103876, термін виконання 12.2019 – 12.2020 рр), де виявлено зміни у відносинах власності, що обумовили суперечливі процеси у господарській, соціальній, культурній сферах життєдіяльності вітчизняного суспільства, й розроблено рекомендації щодо впровадження організаційно-економічного механізму управління змінами відносин власності. Дисертант приймала участь у виконанні науково-дослідних тем: «Розробка концепції забезпечення економічної безпеки в умовах глобалізації світової економіки (державний реєстраційний номер: 0113U007516 наукового журналу «Економіка і фінанси» (м. Дніпропетровськ), термін виконання 2014–2016 рр), де досліджено

технології і схеми втручання світової фінансово-інтелектуальної влади в національні економіки країн, що негативно впливає на систему їх економічної безпеки; «Формування механізму ефективного регулювання та управління економічною діяльністю підприємств (державний реєстраційний номер: 0113U007514 наукового журналу «Економіка і фінанси» (м. Дніпропетровськ), термін виконання 2013-2018 рр.), де виявлено зв'язок деформацій механізму функціонування вітчизняних економічних суб'єктів у певному інституціональному середовищі з їх неефективною рентоорієнтованою поведінкою, прокованою пануванням національної державно-монополістично-фінансової влади.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним, цілісним і завершеним дослідженням. Основні положення і висновки розроблено автором особисто та викладено у одноосібних і колективних працях. З наукових робіт, опублікованих у співавторстві, використано ті ідеї і положення, які є результатом власної наукової роботи здобувача. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, представлено у списку публікацій.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у використанні синергетичного потенціалу базових дослідницьких підходів до поглибленого вивчення й порівняння узагальнених моделей власності країн, різних за рівнем розвитку.

Досягнення поставленої в роботі мети передбачає вирішення наступних завдань:

- розкрити сутність власності як складової суспільно-економічних відносин;
- обґрунтувати інституціональні форми «розгортання» економічних відносин власності;
- встановити характерні особливості відносин власності з позицій економіко-генетичного підходу;
- обґрунтувати діалектико-синергетичний підхід до дослідження процесів становлення і відтворення власності як системного економічного об'єкту;
- виявити ознаки класифікації форм власності та розкрити сутність відносин привласнення-відчуження у розвинутих і транзитивних економіках;
- здійснити компаративний аналіз функціонування і розвитку відносин власності на засадах системного підходу;
- проаналізувати економічну природу сучасної державної власності в Україні;
- дослідити внутрішні суперечності приватної власності у системі економічних відносин постприватизаційного періоду;
- здійснити аналіз транзитивної моделі відносин власності;
- розробити концептуальні підходи до дослідження економічної поведінки суб'єктів у процесах індивідуального й суспільного відтворення;
- обґрунтувати вплив інституціональних перетворень на функціонування відносин власності;
- оцінити роль та місце опортуністичної складової у регулюванні економічної системи та відносин власності;

- розробити модель організації процесу діагностики стану відносин власності;
- дослідити стан транзитивної моделі відносин власності;
- обґрунтувати Концепцію удосконалення підходів до управління відносинами власності та розробити відповідний організаційно-економічний механізм управління їх змінами.

Об'єктом дослідження є система відносин власності в умовах трансформації суспільства.

Предметом дослідження - теоретико-методологічні основи та прикладні аспекти функціонування системи відносин власності, що відбуваються у національному та світовому господарстві.

Методи дослідження. З метою вирішення поставлених задач і досягнення мети дослідження було використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження, зокрема: *наукового абстрагування* (для поглибленого визначення сутності категорій «власність», «привласнення-відчуження», «економічна експлуатація», «позаекономічна експлуатація», понять «статус власника», «статус найманого робітника» при дослідженні внутрішнього змісту економічних відносин власності); *аналізу* (для порівняння розроблених індустріальної, постіндустріальної, транзитивної моделі функціонування і розвитку відносин власності) і *синтезу* (для визначення ретро-ознак (ознак відсталості) перехідної моделі власності); *індукції та дедукції* (для розробки й обґрунтування теоретичних рекомендацій щодо вдосконалення управління державною і приватною формами власності); *економіко-статистичного аналізу* (для опрацювання звітної й статистичної інформації щодо оцінки ступеню впливу змін у транзитивній моделі власності на показники стану ринку праці й динаміку реальних доходів); *порівняльно-ретроспективного аналізу* (для обробки емпіричної та аналітичної інформації щодо надання системних характеристик означеної моделі власності).

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі та нормативно- правові акти України, статистичні дані й аналітичні огляди Державної служби статистики України, офіційні аналітичні звіти міністерств, експертні оцінки рейтингових агенцій, монографічна література, статті вітчизняних і зарубіжних вчених, матеріали конференцій, електронні ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення, які визначають наукову новизну дисертаційної роботи, є такими:

вперше:

- обґрунтовано Концепцію удосконалення підходів до управління відносинами власності, що включає заходи щодо забезпечення управління власністю залежно від визначених довгострокових (стратегічних) і оперативних (поточних) цілей, досягнення яких вимагає розробки й впровадження відповідного організаційно-економічного механізму управління її відтворенням в контексті господарської поведінки суб'єктів як інституціональних і персоніфікованих носіїв відносин власності, кожен з яких переслідує свої економічні й політичні інтереси. Зокрема, при формуванні концептуальних засад реалізації економічних інтересів держави як важливого інституціонального суб'єкта, який виконує функції розпорядження й

використання народного майна, обґрунтовано встановлення взаємозалежностей між чинниками, що провокують системний опортунізм у відносинах держави з іншими інституціональними суб'єктами, та показниками (обсяг податкових надходжень, що характеризує сукупність ресурсів, які держава може і має залучати до вирішення соціально-економічних проблем; капітальні інвестиції, які формують підґрунтя розширеного відтворення як складової економічного зростання; валовий внутрішній продукт, який безпосередньо характеризує макроекономічну динаміку; рівень тінізації економіки як показник загальної характеристики превалюючої в суспільстві податкової поведінки власників засобів виробництва - суб'єктів приватної і державної власності), що у сукупності характеризують ефективність процесу функціонування відносин власності;

– розроблено методичку процесу діагностування стану відносин власності та місця діагностики в управлінському процесі суспільства. Це надало можливість одержати науково обґрунтовану сутність діагностики, яка дозволяє: по-перше, запропонувати класифікацію підходів і методів діагностики та оцінювання стану відносин власності як системи; по-друге, визначити, наскільки практичні заходи економічної політики держави та інших інституціонально-економічних суб'єктів, відповідають економічній реальності; по-третє, побудувати матрицю теоретичних моделей вітчизняного олігархічного капіталізму й виконати їх теоретичний аналіз;

– здійснено компаративний аналіз функціонування і розвитку відносин власності на засадах системного підходу, що сприяє застосуванню поширеного у наукових дослідженнях матричного методу як інструменту: а) вивчення специфіки «внутрішніх зв'язків» між суб'єктами відносин власності; б) проведення діагностики змін внутрішньої структури цих зв'язків чи стану відносин власності. Такий підхід надає можливість визначити першість матричного підходу у вирішенні теоретичних і практичних питань щодо максимального охоплення різних аспектів дослідження стану і рухів різних форм власності, адже саме матричний підхід, дозволяє: а) об'єднати системні переваги інших дослідницьких підходів (інтеграційного, відтворювального і процесно-функціонального); б) врахувати одночасно економічну поведінку різних інституціонально-персоніфікованих суб'єктів; в) оптимізувати взаємодії керованої та керуючої підсистеми суб'єктів відносин власності; г) оцінити ефективність керованої і керуючої підсистеми в управлінні цілим – системою відносин власності;

удосконалено:

– понятійно-категоріальний апарат, розкривши наукове тлумачення сутності категорії «власність», яку на відміну від інших розглядаємо у двох аспектах: 1) як соціально-економічну категорію, що трактується у інституціонально-закріпленій історичній формі взаємодії власників та невластників засобів виробництва щодо привласнення-відчуження факторів і результатів виробництва відповідно до рівня розвитку продуктивних сил суспільства. На відміну від існуючих визначень у економічному понятті «власність» підкреслюється значущість інституціонального закріплення соціальних статусів суб'єктів у процесі відтворення їх економічних відносин власності як системи; 2) як економіко-правову категорію, що

розкривається як форма взаємодії власників та невластників факторів і результатів виробництва в процесі розподілу власницьких функцій та інституціоналізації правомочностей (прав власності) на основі узагальнення культурно-історичного досвіду суспільства. На відміну від існуючих у науковій літературі визначень, запропоноване у дисертаційній роботі правове поняття «власність» акцентує увагу не лише на юридичній, але й на цивілізаційно-технічній, культурно-світоглядній складових системи відносин власності сучасного суспільства;

– обґрунтування інституціональних форм «розгортання» економічних відносин власності в історичному аспекті. На відміну від інших подібних підходів, обґрунтовано не лише принципові розбіжності, але й виділено спільні риси інститутів умовно-верховної і приватної власності та їх схожий вплив на поведінку індивідів, організацій, соціумів. Підкреслено, що негативні риси умовно-верховної власності у більшості транзитивних економік пострадянського періоду відтворюються через кланово-приватну власність. Доступ до участі у кланово-приватній власності є обмеженим для невластників, а для власників є важливішою ознакою їх статусу. Дослідження впливу інституту приватної власності на статус власників і невластників показало, що для них доступ до об'єктів власності є також обмеженим, але матеріально-грошовим багатством, а не рішеннями третьої особи (клановістю);

– концептуальний підхід до дослідження економічної поведінки суб'єктів у процесах індивідуального й суспільного відтворення, що, на відміну від існуючих, передбачає урахування того, що власність і влада, а не праця, визначають модель економічної поведінки суб'єктів. Даний підхід дозволяє більш структуровано та послідовно представити вивчення їх економічної поведінки на основі дослідження змін інституціонально-економічного середовища, що позначиться також на їх статусах (власників – невластників; людей праці – людей капіталу; індивідів (наносуб'єктів) – членів домогосподарств);

– обґрунтування інституціональних основ моделі господарювання держави показало, що поєднання методологій політико-економічного та інституціонального видів аналізу надало можливість отримати синергетичні результати вивчення взаємодії інституціональних «діад»: а) «власності-влади» ([власники факторів виробництва → власники робочої сили]; [власники факторів виробництва → розпорядники факторами виробництва]; [розпорядники факторами виробництва → безпосередні робітники-користувачі засобами виробництва, готовою продукцією, послугами]); б) «влади-управління» ([адміністрація підприємств → колективи]; [адміністрація локально-територіальних утворень → населення]; [адміністрація центральних органів влади власники → соціум]); в) «власності-управління» ([власники → управлінці → користувачі засобами виробництва, готовою продукцією, послугами]). На відміну від інших підходів, дослідження впливу інституцій у межах інституціональних зв'язків [власність – влада – управління – праця] на сутнісні характеристики економічних відносин власності та їх перебіг дало змогу обґрунтувати «чотирикутник інституціональних «діад», в якому визначені статусні й функціональні можливості суб'єктів власності;

– оцінювання ролі та місця опортуністичної складової у регулюванні економічної системи і відносин власності. Це дозволило ідентифікувати розподіл опортуністичних відносин за ендогенними та екзогенними ознаками (критеріями), які застосовуються для пояснення опортуністичної поведінки суб'єктів господарювання, а також показати, що їх опортуністичні інтереси (неринкові «егоїстичні» інтереси, іноді всупереч моральним нормам і обмеженням) мають розглядатися не лише на рівні підприємств, але й держави та індивідів;

– науково-практичний підхід до визначення дії цифровізації на транзитивну модель відносин власності, що надаватиме можливість здійснення ефективної державної політики на основі врахування впливу на прийняття господарсько-управлінських й правових рішень: а) вимог, що висуває цифровізація як сучасний світовий тренд; б) досвіду впровадження у реалії вітчизняної транзитивної економіки цифрової моделі економіки розвинених країн; в) специфічних наслідків цифровізації у процесі діяльності вітчизняних різномірних (нано-, мікро-, макро-) економічних суб'єктів; г) особливостей відносин власності, які може отримати українське суспільство в аспекті антропоцентричної парадигми соціально-економічного розвитку.

набуло подальшого розвитку:

– характеристики специфіки відносин власності з позицій економіко-генетичного підходу, що полягає у розгляді суб'єктно-об'єктної структури антропоцентричної моделі «NHS» на основі економіко-генетичного підходу. Це дозволило обґрунтувати взаємодію сфер буття системи «NSH», що стає основою формування факторів: людського – А (NH), рівень продуктивності якого залежить від природних ресурсів (N) та можливостей людини (H); технічного – Т (HN), ефективність використання якого обумовлена трудовими і природними ресурсами суспільства; природного – Rn (NS), стан якого безпосередньо залежить від екологічної свідомості й політики суспільства; «інституційного» – Ins (SH) та організаційного – О (HS), які обумовлені генотипічною структурою суспільства; нарешті, інформаційного фактору – Inf(SN), пов'язаного з розвитком культури, науки, процесом накопичення знань;

– обґрунтування питань відтворення власності як підсистеми економічної системи на основі застосування діалектико-синергетичного підходу з виділенням етапів її руху. На відміну від інших підходів, розкрито діалектичні основи дослідження процесів становлення і відтворення відносин власності як складної системи; застосовано діалектичний базис еволюційно-синергетичного методу дослідження для виявлення сутнісного характеру зв'язків синергетики, системного підходу та еволюційної генетики, які у своїй сукупності формують еволюційно-синергетичний підхід, що забезпечило більш високий теоретичний рівень дослідження системи відносин власності;

– аналіз транзитивної моделі відносин власності уможливив виявити характерні ознаки структурного реформування і розвитку національної економіки, на основі чого можна стверджувати, що модель економічних відносин в Україні може бути ідентифікована як транзитивна, нецілісна (неемерджентна), інволюційна (з ознаками відсталості). Крім того, це дозволило визначити, що для

набуття українською економікою емерджентного стану, необхідно, щоб відносини власності: а) були гармонізованими (шляхом мінімізації внутрішніх протиріч відносин привласнення-відчуження в межах всіх (або хоча б основних) форм власності та розв'язання зовнішніх суперечностей між різними формами власності); б) ефективно самовідтворювались (на основі відновлення (шляхом модернізації) індустріальної моделі економіки країни з послідовним переходом до неоіндустріальної, цифрової моделі); в) базувалися на усуненні суперечностей між соціально-економічним змістом відносин власності й інституціонально-правовими формами їх реалізації; г) піддавалися керуванню завдяки впровадженню механізму управління процесами самоорганізації, функціонування й розвитку відносин власності, адекватно їх реальному, а не ідеалізованому стану;

– виявлення і розкриття ознак класифікації форм власності (історично-часові; ознаки за рівнем поглиблення розподілу праці; цивілізаційні, формаційно-класові тощо) та ідентифікація змін відносин привласнення-відчуження у розвинутих і транзитивних економіках, що надає можливості, на відміну від інших підходів, визначити такі важливі особливості системи відносин власності, як: закріплення права абсолютної власності власника на фактори і результати виробництва; поновлення права невласника щодо користування виробничими ресурсами як об'єктами чужої власності через трудові контракти (договори) на ринкових засадах; появу підстав для розширення повноважень робітників-невласників у процесі виробництва (завдяки формуванню їх організаторсько-управлінських навичок), а не лише у розподілі результатів виробництва (завдяки поширенню системи дрібного акціонування). На відміну від наявних підходів, даний підхід ґрунтується на розумінні того, що відносини власності мають досягти стану емерджентності, за умов позитивних змін (відповідно сучасному рівню розвитку продуктивних сил) статусу найманих робітників, доступ яких до засобів виробництва, незважаючи на видимість благополуччя, обмежений і законодавчо регульований, отже, забезпечити цілісність всієї національної економічної системи;

– прагматичний підхід до визначення стану сучасної державної власності в Україні, що дало змогу за допомогою кореляційного аналізу проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки між динамікою частки підприємств державного сектору та змінами рентабельності операційної діяльності загальної кількості підприємств. За результатами розрахунків отримано коефіцієнт детермінації 0,19, який означає, що зміна рентабельності операційної діяльності всіх підприємств лише на 19% залежить від зміни частки підприємств державного сектору, а на 81% – від впливу інших чинників, зокрема, дії неринкових чинників (лобіювання економічних інтересів власників капіталу, їх опортуністична поведінка тощо), що дозволило засумніватися в достовірності гіпотези, що держава у транзитивній економіці ап'орі є лише неефективним власником, уособлюючи собою весь негатив кланової (кронічної) моделі капіталізму, а найвищу результативність мають приватні підприємства;

– характеристики приватної власності у системі економічних відносин постприватизаційного періоду, які визначаються з позицій, зокрема:

відповідності/невідповідності змін відносин приватної власності та їх впливу на рівень розвитку продуктивних сил; відповідності/невідповідності економічних інтересів суб'єктів з різним рівнем індивідуалізації-колективізації привласнення засобів виробництва (як індивідуальних, приватно-індивідуальних чи приватно-колективних власників) та надають можливість визначити суперечливі способи й форми реалізації (прояву) сутнісних рис приватної власності за фазами відтворення економічної системи. Натомість, підхід до дослідження внутрішніх протиріч приватної власності з позицій розподілу/перерозподілу чинників виробництва залишається головним, коли форми різних приватних доходів (заробітної плати, прибутку, ренти тощо) розглядаються як результат розщеплення прав власності на капітал, землю, робочу силу, й у підсумку, як наслідок розподілу власності за різними рівнями («поверхами») системи виробничих відносин.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні результати наукового дослідження, які сформульовано в дисертаційній роботі, доведено до рівня прикладних розробок, науково-методичних пропозицій та організаційно-методичних рекомендацій, що у сукупності доводять необхідність впровадження організаційно-економічного механізму управління відносинами власності, який виконуючи подвійну функцію забезпечення їх прогресивних змін, та, водночас, усунення підстав відтворення системного опортунізму, сприятиме відбудові дійсно емерджентної економічної системи та розвиненого суспільства.

Основні положення і рекомендації використані центральними і місцевими органами державної влади, установами, що підтверджено довідками про використання в діяльності:

– Міністерства соціальної політики України - в процесі розробки заходів щодо вирішення соціально-економічних проблем суспільства, посилені прискореною інформатизацією і цифровізацією (довідка від 14.10.2021 р.);

– Департаментом економічного розвитку та зовнішньоекономічної діяльності Луганської обласної військово-цивільної адміністрації - в ході вдосконалення інструментів регіональної податкової політики, проведенні заходів щодо оцінювання схильності регіональних підприємств до опортуністичних рішень в процесі господарювання (довідка №67-01/02-114 від 06.10.2021 р.);

– ГО «Агенцією регіонального розвитку Східного Донбасу» - при визначенні перспективних напрямів роботи на основі застосування методики ідентифікації моделей економічної поведінки вітчизняних інституціонально-персоніфікованих суб'єктів (довідка №25 від 04.10.2021 р.);

– Фондом комунального майна Северодонецької міської цивільно-військової адміністрації Луганської області - при вирішенні комплексу питань управління економічною поведінкою суб'єктів господарювання з позицій забезпечення сталого місцевого соціально-економічного розвитку (довідка №01-10/02/451 від 01.10.2021 р.);

– Науково-дослідним інститутом інформатизації та моделювання економіки - при прогнозуванні змін стану основних форм власності та моделей поведінки відповідних інституціонально-персоніфікованих суб'єктів (довідка від 27.10.2021 р.);

– Міжнародною академією інформатики - при розробки заходів щодо комплексного вирішення проблем соціально-економічного розвитку господарських процесів на інноваційній основі, заохочення креативно-інновативної поведінки нових суб'єктів цифрового ринку праці (довідка № 2621-04/08 від 20.04.2021 р.);

– Східноукраїнським національним університетом імені Володимира Даля - в освітньому процесі Інституту економіки і управління при викладанні дисциплін «Економічна теорія» (блоки «Політична економія», «Історія економічних учень»), «Макроекономіка» стосовно надання поглибленого визначення економічних категорій і понять, структури відносин власності та їх змін під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників інституціонально-економічного середовища (довідка №994/6-01 від 07.09.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом власних досліджень автора. Наукові положення, розробки прикладного характеру, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, одержані самостійно. Із наукових праць, підготовлених у співавторстві, до дисертації включено ідеї, розробки та висновки, які належать особисто автору. У випадку цитування наукових положень у тексті рукопису подано відповідні посилання. Матеріали та висновки кандидатської дисертації автора не використовувались.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та прагматичні положення дисертації доповідалися, обговорювалися й дістали позитивну оцінку на таких міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: VI Міжнародній науково-практичній конференції «Маркетинг інновацій і інновації у маркетингу» (м. Суми, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, організація та управління підприємствами в сучасних економіко-правових умовах» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.); Науково-практичній конференції «Стратегії сталого розвитку: на шляху до сильнішої громади» (м. Северодонецьк, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Університетська наука. Проблеми міжнародної інтеграції» (м. Северодонецьк, 2017 р.); VI міжнародній науково – практичній конференції «Стратегічна аналітика та антикорупційний аудит в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, регіону, суб'єктів господарювання» (м. Харків, 2017 р.); Шостій науково-практичній конференції «Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики» (м. Одеса, 2017р.); II міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасний рух науки» (м. Дніпро, 2018р.); V Міжнародній науковій Інтернет-конференції «Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці» (Київ – Greece, 2019 р.); VI Міжнародній науковій Інтернет-конференції «Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці» (Київ – Pozega, 2020 р.); 1-st International scientific and practical conference «Modern science: problems and innovations» (Stockholm, Sweden, 2020); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції» (м. Северодонецьк, 2020 р.); II-d International Science Conference «The combination of theory and practice, experience and perspectives» (Amsterdam, Netherlands, 2021); 6-th International

scientific and practical conference «World science: problems, prospects and innovations» (Toronto, Canada, 2021); Міжнародній науково-практичній конференції «Обліково-аналітичне та організаційно-економічне забезпечення розвитку регіону» (м. Сєверодонецьк, 2021 р.); 7-th International scientific and practical conference «European scientific discussions» (Rome, Italy, 2021); X науковій Інтернет-конференції «Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці» Ukraine-Poland (м. Київ, 2021 р.); 9-th International scientific and practical conference «European scientific discussions» (Rome, Italy, 2021); 3-rd International scientific and practical conference «International scientific innovations in human life» (Manchester, United Kingdom, 2021); 4-th International scientific and practical conference «Modern directions of scientific research development» (Chicago, USA, 2021); 2-nd International scientific and practical conference «Innovations and prospects of world science» (Vancouver, Canada, 2021).

Публікація результатів дослідження. Основні результати і висновки дисертаційної роботи опубліковано в 46 наукових працях, серед яких: 4 монографії, з яких 1 одноосібна; 19 статей у наукових фахових виданнях України; 3 статті у наукових фахових виданнях України, що зареєстровані в міжнародних наукометричних базах даних «Web of Science» та «Scopus», 1 стаття у зарубіжному виданні. Загальний обсяг праць становить 44,52 друк.арк., з них особисто автору належить 40,94 друк.арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг основного тексту дисертації становить 498 сторінок друкованого тексту. Робота містить 61 рисунок, 14 таблиць, 10 додатків. Список використаних джерел налічує 503 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** до дисертаційної роботи обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено її мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну отриманих результатів, їх практичне значення, відображено особистий внесок здобувача та апробацію результатів дисертаційної роботи.

У першому розділі **«Логіка сучасного дослідження відносин власності: компаративний аналіз основних підходів»** розглянуто методологічні основи вивчення приватної власності у класичному і посткласичному напрямках політичної економії, розкрито принципи та виявлено специфіку інституціонального підходу до визначення системних зв'язків внутрішніх елементів капіталістичного привласнення й зовнішніх форм реалізації, охарактеризовано сутність відносин власності з позицій економіко-генетичного підходу. На основі узагальнення та систематизації теоретичних підходів представників української та зарубіжної економічної науки до визначення власності та її системних властивостей, висвітлено сутність основних понять дисертаційної роботи, що дало змогу у контексті теми дослідження шляхом синтезу існуючих визначень вдосконалити трактування категорії «власність».

Аналіз значної кількості наукових джерел з проблем власності, відносин експлуатації, соціальної нерівності тощо дозволив зробити висновок про те, що: по-перше, історія відношення до марксистського напрямку у неklasичній політичній економіці була достатньо бурхливою: від вкрай негативної критики до більш виваженої, з виділенням певних положень, які не втратили актуальність до нашого часу; по-друге, не менш активне обговорення спровокувала ідея створення нової (інтегрованої) парадигми економічної теорії.

Обґрунтовано, що у багатьох працях ідея створення єдиної парадигми вже отримує схвалення, й особливий акцент робиться на розвитку «нової політичної економії», що має тісно співпрацювати з практично усіма напрямками економічного знання та, використовуючи їх теоретичне надбання, поступово складати нове «ядро».

Доведено, що у процесі формування економічного знання про капітал і працю в межах нової політичної економії головна увага має приділятися поглибленому дослідженню: а) внутрішнього змісту власності як економічного відношення між її власниками і невластниками з характеристикою способів привласнення факторів і результатів виробництва. Розкрито внутрішній зміст власності, який полягає у взаємодії: а) процесів привласнення-відчуження, опредмечування-розпредмечування, суб'єктивування-об'єктивування; б) реалізації зовнішніх інституціонально-правових, соціальних форм прояву власності як системного відношення й вимагає застосування існуючих підходів (формаційного, інтегровано-формалізованого, системно-диференційованого) до упорядкування сучасних форм власності та відносно нових підходів (універсального, ноосферного тощо) до розкриття відносин власності як підсистеми національної економічної системи.

Показано, що у відносинах власників-невласників з приводу привласнення/відчуження умов (засобів) і результатів (продукту, послуг) виробництва виділяються (рис. 1):

а) так званий «горизонтальний зріз» відношення власності, який демонструє: відчуження невластника від умов (засобів виробництва, які далі розглядатимуться як складноорганізовані ендогенні фактори) та результатів виробництва і, відповідно, привласнення власником даних умов і результатів. «Горизонтальний зріз» досліджень власності є вкрай важливим для оцінювання впливу зовнішнього середовища на функціонування і розвиток відносин власності як системного відношення, впорядкування взаємозв'язків між основними інституціональними формами її реалізації, визначення основоположності титулу власності й неекономічного привласнення у становленні капіталістичної власності на засоби й результати виробництва;

б) «вертикальний» зріз взаємодій власника і невластника, що визначається дією законів власності і привласнення. Цей умовно виділений «зріз» дослідження стосується визначення внутрішнього середовища відносин власності, а саме: характеру зв'язків між способами привласнення засобів і результатів виробництва та формами власності; дії внутрішньо-системних чинників, що обумовлюють відповідність/невідповідність означених зв'язків рівню розвитку продуктивних сил, продукують появу нових способів і моделей привласнення, форм власності.

Рис. 1. Взаємодія субпроцесів у відносинах власника-невласника у внутрішній структурі відносин власності

Джерело: розробка автора

Акцентовано увагу на архетипах, на основі яких існують нинішні західні і східні економіки й пояснюються причини «соціального відставання» різних країн. Багато науковців такі причини вбачають у різних інституціонально-економічних матрицях, на основі яких формуються економіки різного типу: редистрибуційні X-економіки з умовно-державною власністю та ринкові Y-економіки з приватною власністю. В роботі доведено, що інститут влади забезпечує розгортання зв'язків базового триплексу інститутів «власність-влада-управління». Визначено, що внутрішні зв'язки цих інститутів утворюють внутрішній контур, в якому управлінські можливості власників регулюються владними обмеженнями, а зовнішній контур визначається співвідношення управлінських потенціалів представників власності і влади. Отже, визнається, що інститут влади не лише впливає на стан відносин власності, й стає її внутрішнім елементом.

Доведено, що дослідження відносин власності, крім виділених раніше класичного, неокласичного, інституціонального підходів, базується в даний час на активному використанні універсального, генетично-еволюційного, системно-синергетичного підходів і концепцій. Підкреслено, що так звана універсальна політична економія в аспекті еволюційно-генетичного підходу вирішує такі наукові питання, як: 1) розробка нових антропоцентричних моделей економіки з окремим виділенням нанорівня економічних суб'єктів; 2) систематизація сукупності факторів виробництва з урахуванням впливу екзогенних та ендогенних

умов; 3) визначення механізмів взаємодії економічних, соціальних та інституціональних генотипів для вирішення дослідницьких проблем міждисциплінарного характеру, таких як визначення комплексу умов структуризації відносин власності.

В аспекті сказаного використано антропоцентричну модель системи «природа-людина-суспільство» (NHS) для визначення змін у статусах найманого робітника як людини капіталу і людини праці (при взаємодії з іншими факторами виробництва). Підтверджено, що у новому трактуванні дана модель соціально-економічного буття соціуму виділяє конструктивну роль людини у створенні ефективних взаємодій факторів виробництва й побудові найсприятливішого мікро-, мезо-, макросередовища життєдіяльності індивіда.

Виділено й детально розглянуто нові особливості людського фактора у системній взаємодії з іншими трансформаційними і трансакційними факторами. Виявлено, що індивід, який уособлює нанорівень людського фактора проявляє такі нові риси, як: а) здатність до досконалої виконавської діяльності, реалізуючи функцію користування чужими засобами виробництва; б) підприємницькі здатності до організації та ведення бізнесу, раніше непритаманні найманій праці; в) демонструє своєю поведінкою здатність і схильність до участі в управлінні інноваційним напрямом бізнесу підприємства, що вимагає визнання нових управлінських функцій робітника в процесі виробництва, які раніше були монополізовані менеджерським корпусом.

Акцентовано увагу на спірних моментах щодо сучасного трактування приватної вартості, що викладені у працях прибічників нової теорії когнітивного капіталізму, на основі чого стверджується про зникнення власності на інтелектуальну робочу силу через тиражування інтелектуальних продуктів та відсутність будь-якої форми експлуатації завдяки впровадженню концепції «людини-самопідприємця».

У другому розділі «**Процеси структурних трансформацій власності в аспекті сучасної теорії самоорганізації складних систем**» обґрунтовано питання відтворення власності як підсистеми економічної системи на основі застосування діалектико-синергетичного підходу з виділенням етапів її руху; виявлено і розкрито ознаки класифікації форм власності та ідентифіковано їх зміни у розвинутих і транзитивних економіках; здійснено компаративний аналіз індустріальної й постіндустріальної моделей функціонування і розвитку відносин власності на засадах системного підходу.

На основі проведеного аналізу обґрунтовано, що політико-економічне дослідження складних соціально-економічних систем вимагає відповідного вдосконалення методології їх вивчення. Звідси, зростає увага до проблематики створення міждисциплінарної парадигми досліджень на діалектико-синергетичних засадах в процесі продуктивного взаємообміну між різними методологічними підходами. З цього приводу мають обов'язково розрізнятися підходи-методи, що вирішуватимуть загальні питання організації, функціонування й розвитку складних систем і підходи-прийоми, яких запозичено з різних монодисциплін й застосовано для розв'язання більш конкретних питань.

Доведено, що у діалектико-системно-синергетичній методології досліджень:

системний підхід вивчає властивості системи, її зовнішні зв'язки, механізми структурних змін; як логічне продовження системного підходу, діалектичний підхід розглядає самоорганізацію складних об'єктів з системно-діалектичних позицій, з'ясовуючи внутрішній генетичний контур зв'язків; історико-генетичний підхід ідентифікує характер (еволюційний, інволюційний, революційний тощо) змін зв'язків основних (базових) і допоміжних елементів системи, та з об'єктивною необхідністю вимагає застосування синергетичного підходу, що досліджує механізми її самовідтворювання, прогнозує можливі зміни і розвиток.

Виявлено за результатами дослідження сутнісний характер зв'язків синергетики, системного підходу та еволюційної генетики, що у своїй сукупності формують еволюційно-синергетичний підхід. За цим підходом методологічну базу всіх означених «споріднених» підходів складає діалектика. Обґрунтовано, що синергетика і діалектика (рис. 2) мають спільні методологічні основи у всіх зонах «перехресчування» системного і триалектичного, еволюційного і генетичного підходів, їх предмети й методи перетинаються за всіма етапами дослідження процесів самоутворення та існування систем.

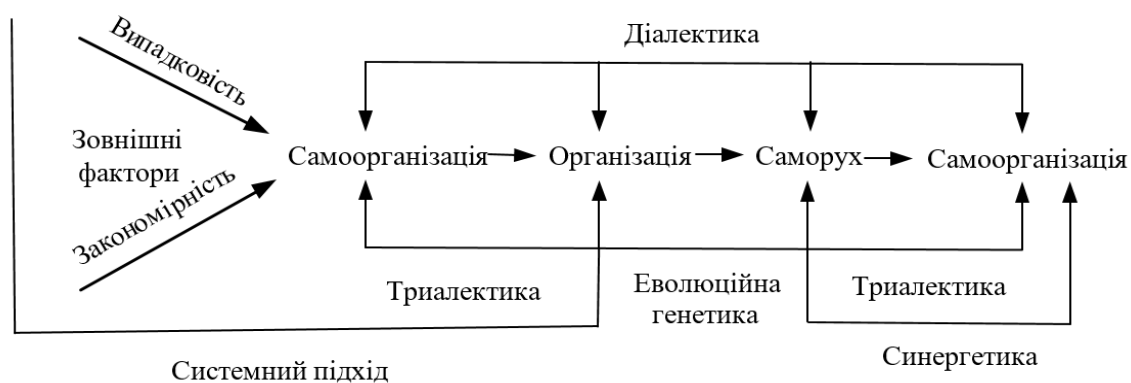

Рис. 2. Діалектичні основи дослідження процесів становлення і відтворення складних систем

Джерело: розробка автора

На основі використання методології системного підходу в роботі представлено індустріальну модель функціонування відносин капіталістичної власності, в якій наочно ілюструється відтворення процесів привласнення-відчуження, інституціонально оформлених титулом власності, що дозволяє утримувати фактори виробництва у певному інституціональному режимі («капітал-власність – капітал-функція – капітал-власність»). Натомість, використовуючи термінологію системного аналізу, доведено, що титул власності здійснює функції «самозбереження» системи капіталістичної власності та «самоочистки» (недопущення її руйнування). В межах системи зв'язків привласнення-відчуження закріплюється розподіл прав власності: власник має право абсолютної власності на фактори і результати виробництва, проте як невластник отримує лише право користування виробничими ресурсами як об'єктами чужої власності, погоджуючись на трудові контракти, що не завжди є

взаємовигідними ринковими угодами.

З урахуванням існуючої класифікації форм власності підкреслено значущість суб'єктного підходу до впорядкування нетрудової приватної власності, за яким розрізняються: а) індивідуально-групові форми: (індивідуальна капіталістична власність; індивідуально-сімейна капіталістична власність; сімейно-кланова капіталістична власність); б) асоційовані: партнерсько-групова капіталістична власність (об'єднаний капітал осіб, які не пов'язані родинними зв'язками); спільний акціонерний капітал (спільний капітал значної чисельності фізичних осіб); в) змішані: змішаний акціонерний капітал (спільний капітал юридичних і фізичних осіб). Суб'єктний підхід застосовано також для характеристики підвидів трудової приватної власності (одноосібна, сімейна, сімейно-кланова), існуючих на «родинній основі» та підвидів приватно-групової трудової власності (кооперативна, партнерська), які функціонують на «неродинній» основі, а також підвидів групової трудової власності на специфічній колективній основі (колективна власність, чи власність колективних підприємств, власність громадських і релігійних тощо організацій).

У процесі дослідження виявлено, що компаративний аналіз підходів до управління рухом відносин власності дозволяє визначити першість матричного підходу у вирішенні теоретичного і практичного питання щодо максимального охоплення різних аспектів дослідження стану і функціонування форм власності, адже саме цей підхід надає можливість: а) об'єднати системні переваги інших дослідницьких підходів (інтеграційного, відтворювального і процесно-функціонального); б) одночасно враховувати економічну поведінку різних інституціонально-персоніфікованих суб'єктів – носіїв відносин власності; в) оцінити ефективність керованої і керуючої підсистем в управлінні цілим (відносинами власності) та оптимізувати їх взаємодії. Обґрунтовано, що матричний метод є особливо важливим інструментом: а) дослідження специфіки «внутрішніх зв'язків» між суб'єктами в процесі організації й структуризації відносин власності; б) проведення діагностики змін цих відносин та пошуку заходів щодо забезпечення їх гармонізації, включаючи розробку відповідного управлінського механізму.

Доведено, що впровадження концепції людини-самопідприємця остаточно перетворило індустріальну модель капіталістичної власності у постіндустріальну. Вона має значний внутрішній потенціал, завдяки низці синергетичних ефектів взаємодії базисних інституцій, а саме: позитивному зовнішньому ефекту для роботодавців, які користуються спільним інтелектуально-креативним ресурсом робітників і привласнюють нові потоки доходів; подвійному ефекту для найманих робітників (позитивному внутрішньому синергетичному ефекту привласнення додаткового доходу (збільшенню заробітної плати) та негативному внутрішньому синергетичному ефекту (появі нових позаекономічних форм експлуатації: політико-ідеологічної, психологічно-ментальної тощо)).

У третьому розділі «**Теоретичні моделі відносин власності у транзитивних умовах життєдіяльності українського суспільства**» на основі прагматичного підходу проаналізовано економічну природу сучасної державної власності в Україні; обґрунтовано внутрішні суперечності приватної власності у системі

економічних відносин постприватизаційного періоду та здійснено аналіз загальної транзитивної моделі відносин власності.

Аналіз праці провідних науковців з питань трансформації державної власності надав підставу розглянути етапи складання альянсу олігархату з бюрократично-чиновницьким апаратом у перехідний період та відзначити, що на етапі грошової приватизації завершилося його формування, отже, відбулася не реформація державної власності, а її деформація. Показано, що процес олігархізації виступив головним змістом і результатом демонополізації, акціонування й приватизації державної власності і вже не стримувався «старими соціалістичними інститутами», а став легальним й привів до фактичного закріплення олігархічної форми власності, на основі якої почали деформуватися (спотворюватися) державна, приватна, акціонерна й, навіть, особиста форми власності.

Використовуючи термінологію інституціоналістів, підкреслено, що держава як «агент» наділилася владними правами розпоряджатися суспільним майном в інтересах «принципала» (народу), проте поступово як при капіталізмі, чи стрімко як при зламі соціалізму, монополізуючи управлінсько-владні функції, виявила інтерес до монополій щодо отримання доходів (адміністративної, бюрократичної тощо ренти) від політичної влади. Показано, що у цей період активізувались інституціональні чинники, що негативно вплинули на перебудовні процеси: порушення термінів роздержавлення й приватизації; надмірне політизування заходів щодо реформування економіки та інститутів управління нею; зниження якості та змінюваність різних програм розвитку транзитивної економіки тощо.

На основі аналізу особливостей і загальних причин деформації власності в процесі приватизації виявлено відсутність розмежування прав власності та управління, що склалося ще за радянських часів, натомість визначено, що альянс влади-власності не був розірваний, а лише закріпився. Влада, як і раніше, виявила свої приватні інтереси, які не співпадають з інтересами соціуму як суб'єкту публічної власності. Представники влади (керівники державних органів та чиновники держапарату) здійснюють необмежене розпорядження об'єктами публічної і муніципальної власності. Новим моментом у взаємодії «влади-власності-управління-праці» стало те, що групові економічні інтереси державного апарату-монополісту збігаються з груповими інтересами великого корпоративного капіталу, не завжди національного, що наочно представлено на рис. 3.

Доведено, що обговорення перспектив розвитку інших форм власності концентрується навколо внутрішніх суперечностей приватної власності та її зовнішніх суперечностей, пов'язаних з конфліктною взаємодією з відносинами державної власності.

Осмислення суперечностей приватної власності дозволило виокремити та охарактеризувати такі її особливості, як: 1) поглиблення внутрішніх суперечностей, які визначаються с позицій: а) відповідності/невідповідності змін цієї форми власності рівню розвитку продуктивних сил; б) відповідності/невідповідності економічних інтересів суб'єктів як індивідуальних, приватно-індивідуальних чи приватно-колективних власників і невлашників. Це основне внутрішнє протиріччя приватної власності, що, як при капіталізмі, так і

пони́ні базується на відносинах експлуатації праці найманих робітників-невласників засобів виробництва; в) взаємовплив власності певних суб'єктів (стосовно схем розподілу факторів і результатів виробництва), що діють на моделі їх економічної поведінки у сфері виробництва і споживання; 2) посилення зовнішніх суперечностей, які розглядаються з позиції взаємодії приватної власності з іншими формами, передусім, з державною власністю.

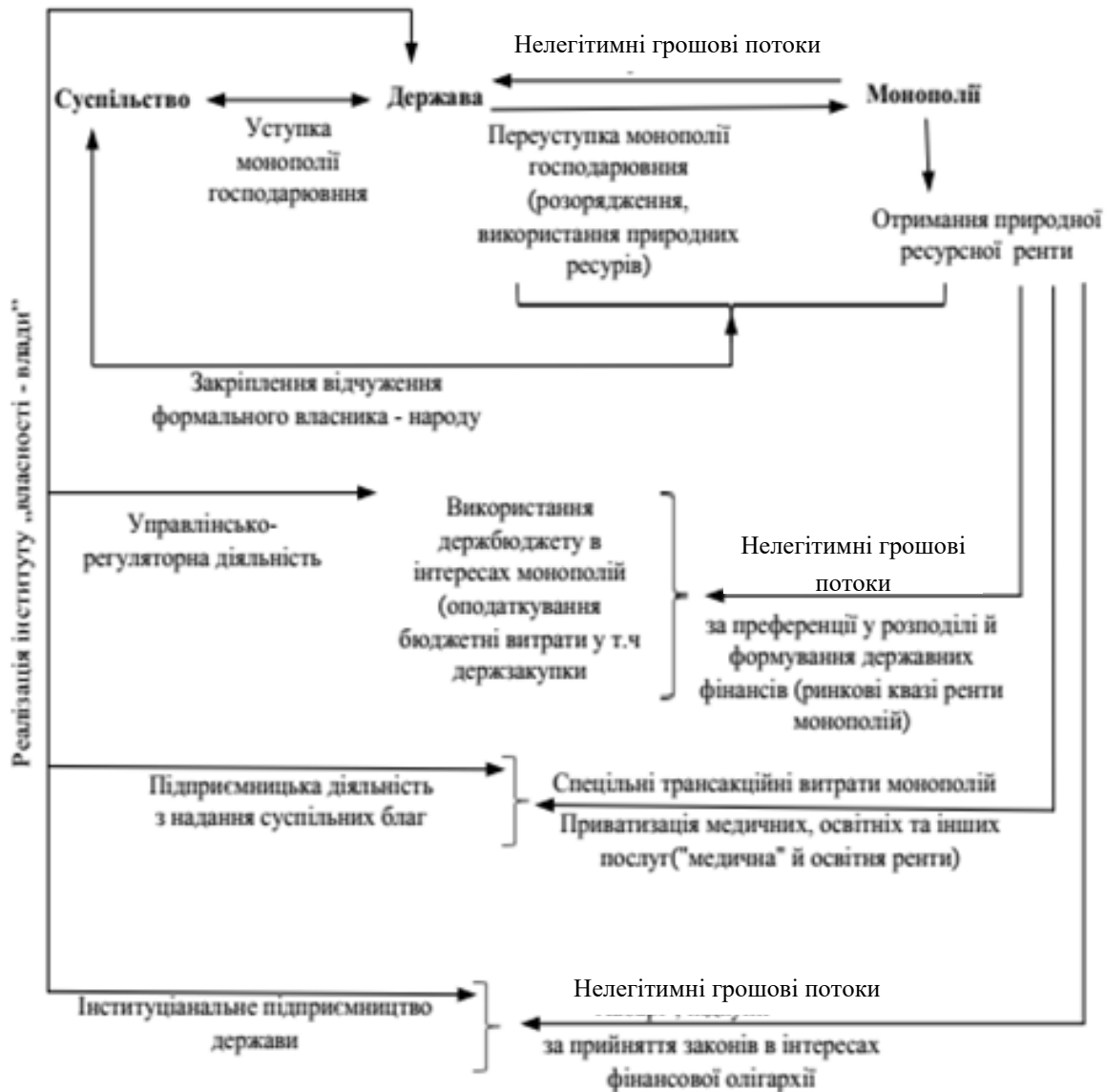

Рис. 3. Схема відносин основних суб'єктів у бюрократично-олігархічній моделі державної власності

Джерело: розробка автора

З'ясування внутрішніх суперечностей капіталістичної приватної власності під різними «кутами» зору ліберального напрямку економічної теорії, неоінституціоналізму й аналітичного марксизму, дозволило підтвердити актуальність дослідження питання експлуатації найманої праці при переході від постіндустріальної капіталістичної економіки до інформаційно-знаннєвої, та в умовах транзитивної економіки країн, які інтенсивно створюють капіталістичні відносини господарювання і власності. При цьому постає питання власності на

робочу силу, яке науковці намагаються вирішити через: доведення/невизнання права особистої, приватної чи суспільної власності людини на робочу силу; спростування/визнання експлуатації робочої сили; заперечення/доведення появи можливостей послаблення експлуатації найманих робітників-власників інтелектуально-креативних ресурсів тощо.

Акцентовано увагу на тому, що значна частина науковців у різних країнах прямо чи опосередковано відходить від категоричних стверджень щодо переваг неоліберальної доктрини у вивченні сучасної капіталістичної власності, розмірковуючи над перспективами розвитку приватної власності у транзитивних економіках й вирішуючи, який саме іноземний досвід формування/реформування системи відносин власності може бути доречним.

В аспекті сказаного, узагальнення досліджень вчених різних країн щодо особливостей сучасного ринку інтелектуальної робочої сили дозволило розглянути концепцію найманих робітників-власників інтелектуального капіталу як «самопідприємців» з позицій стану індивідуальних власників інтелектуального капіталу, коли проблеми найму чи відмови від нього, регулювання витрат інтелектуальної праці, її оплати, відновлення й підвищення рівня індивідуального інтелектуального капіталу віддаються на «відкуп» фахівцям-інтелектуалам, які мають самі про все подбати. За таких умов трудовитрати й грошові витрати незмірно зростають, що не компенсується отриманими доходами.

Аналіз наукової літератури представників різних галузей знань з питань подальшого розвитку системи відносин власності дозволив виявити такі дослідницькі площини як:

– інституціонально-організаційну, коли з'ясовуються: а) сучасні характерні риси правових форм реалізації економічних відносин власності; б) виявляється зв'язок між станом власності й впровадженням певної моделі інституціонального ланцюжку «власність-влада»;

– політико-економічну, в межах якої виділяються такі аспекти, як: а) виробничо-майновий, коли формулюються умови наявності чи відсутності відносин експлуатації, ідентифікуються зміни (позитивні чи негативні) соціально-класової структури суспільства; б) соціальний, пов'язаний з вивченням взаємовпливів процесів привласнення-відчуження та поведінкових й соціально-культурних змін суспільства; в) техніко-економічний, коли виявляється дія найсучасніших тенденцій і закономірностей (деіндустріалізації, реіндустріалізації, цифровізації, ноомізації тощо) на умови реалізації економічних відносин власності в економіках розвинутих країн та тих, що розвиваються.

За результатами аналізу структурного реформування і розвитку національної економіки виявлено, що модель системи економічних відносин в Україні може бути ідентифікована як транзитивна, нецілісна (неемерджентна), інволюційна. Обґрунтовано, що емерджентність економічної системи, тобто досягнення нею стійкого системного розвитку, залежить від взаємодії основних її складових (виробничих відносин і продуктивних сил) та від стану такої підсистеми, як відносини власності. Визначено, що система відносин власності набуде стану цілісності, коли вони:

а) виявлять свою гармонізованість (перед усім, неконфліктність) завдяки:

мінімізації внутрішніх суперечностей відносин привласнення-відчуження в межах всіх (або хоча б основних) форм власності; розв'язання зовнішніх суперечностей між різними формами власності; б) відтворюватимуться на основі відновленої (шляхом модернізації індустріальних галузей) економіки країни та започаткованих процесів неоіндустріалізації, й надалі, цифровізації (діджиталізації); в) базуватимуться на усуненні суперечностей між своїм соціально-економічним змістом та інституціонально-правовими формами реалізації; г) керуватимуться завдяки розробці й впровадженню відповідного організаційно-економічного механізму управління їх рухом і змінами, адекватного теперішньому реальному, а не ідеалізованому стану.

Реальний стан відносин власності є таким, що потерпає від дії чинників, які провокують системний опортунізм у взаємодіях суб'єктів господарювання та негативно впливають на функціонування відносин власності, показано вплив цих чинників на показники (обсяги податкових надходжень, процеси інвестування, рівень тінізації економіки тощо), що характеризують стан загальних умов і результатів функціонування відносин власності. Для оцінки рівня тінізації економіки України, як інтегрованого показника сприятливості/несприятливості, чи, навіть, деструктивності інституціонально-економічного середовища, в якому відтворюються відносини власності, використано кореляційний аналіз із застосуванням коефіцієнта кореляції Ч. Спірмена, який розраховується за наступною формулою:

$$\rho = \frac{\sum(x_1 - \bar{X}) \cdot (Y_1 - \bar{Y})}{\sqrt{\sum(x_1 - \bar{X})^2 \cdot (Y_1 - \bar{Y})^2}}, \quad (1)$$

За результатами проведених відповідних обчислень з'ясовано, що саме зовнішнє середовище, чинники якого формуються політичною і економічною діяльністю держави, рішучим чином впливає на процес функціонування відносин власності в Україні, через зміни рівня тінізації економіки: якщо рівень тінізації зменшується, підприємства віддають перевагу легальному функціонуванню в рамках існуючого правового поля, якщо державні заходи щодо мінімізації «тіньових перешкод» виявляються неієвими, то підприємства переміщують бізнес у «сірий» сектор.

Доведено, що розробка узагальненої теоретичної моделі економічних відносин власності в Україні, яка повинна відображати їх дійсний немерджентний транзитивний стан, має: 1) одночасно враховувати особливості реалізації цих відносин у інституціонально-правовій, виробничо-господарській й соціально-культурній сферах життєдіяльності соціуму; 2) демонструвати достатньо високий науковий рівень узагальнення особливих рис і характеристик різних форм власності, спираючись на методологічний апарат нормативної й позитивної економічної теорії, перед усім, політичної економії; 3) представляти розкриття економічних відносин власності від сутності до конкретних форм реалізації за рівнями організації суб'єктів господарювання й управління.

У четвертому розділі «Інституціонально-поведінкові основи дослідження процесів функціонування й змін відносин власності в Україні»

охарактеризовано концептуальні засади дослідження економічної поведінки інституціонально-персоніфікованих суб'єктів; обґрунтовано переваги інституціональної складової при дослідженні моделі господарювання держави; здійснено аналіз ендогенних та екзогенних критеріїв класифікації моделей економічної поведінки підприємств та індивідів, причини появи та особливості системного опортунізму.

Доведено, що незважаючи на багатоаспектність дослідження поняття «економічна поведінка» залишаються нерозв'язаними питання щодо: 1) типізації моделей економічної поведінки; 2) виявлення її внутрішньо-елементної структури та зовнішньо-видової класифікації; 3) з'ясування логічних зв'язків між типами, видами економічної поведінки суб'єктів та їх статусами як власників/невласників факторів виробництва.

Враховуючи вищесказане, проведено контент-аналіз визначень поняття «економічна поведінка» з виявленням його сутнісного зв'язку з категоріальним апаратом відносин власності. Дослідження показало, що поняття «економічна поведінка» трактується у вузькому і широкому сенсі. У вузькому значенні економічна поведінка визначається як певна активність суб'єкта, що обумовлюється його потребами та цінностями. У широкому визначенні під економічною поведінкою розуміється сукупність соціальних дій, спрямованих на раціональне використання ресурсів із метою отримання користі (вигоди, винагороди, прибутку) певними суб'єктами.

Узагальнення основних положень значної кількості праць, присвячених дослідженню сутності, процесу формування економічної поведінки різних інституціонально-персоніфікованих суб'єктів (індивідів, підприємств, державного апарату), дозволило визначити, що це поняття досліджується в основному з позицій емпіричного рівня наукового пізнання. В цьому сенсі поняття «економічна поведінка» відображає реальну економічну діяльність «ззовні», коли на вибір дій суб'єкта, їх послідовність впливають чинники середовища, і може трактуватися як «надчуттєвий» поверхневий рівень економічної діяльності, дослідження якого підпадає під різні аспекти і напрями емпіричних досліджень.

Разом з тим, саме економічна поведінка різних інституціонально-персоніфікованих суб'єктів виступає важливою умовою інституціоналізації і соціалізації їх статусів як власників. Цей висновок доводиться виявленим прямим зв'язком процесів привласнення факторів й результатів виробництва зі стадіями відтворювального процесу, й опосередкованим – з економічною поведінкою. Виявлені типи економічної поведінки суб'єктів (рис. 4) розкрито як важливі рівні циклу (процесу) відтворення економічно-правових відносин власності.

Обґрунтовано значущість впливу на економічну поведінку різнорівневих інституціонально-персоніфікованих суб'єктів (індивідів, підприємств, державного апарату) позаекономічних чинників (психологічно-емоційних, соціо-культурних, національно-етнічних, навіть ментально-архетипічних), при цьому відзначено, що дія такого економічного чинника, як зрушення у відносинах власності ігнорується через: по-перше, складну й багатоступеневу систему опосередкувань між поведінкою суб'єктів та їх відносинами власності; по-друге, домінування

емпіричних досліджень, що відображають реальну економічну діяльність ззовні, описуючи поверхневий рівень економічної діяльності суб'єктів.

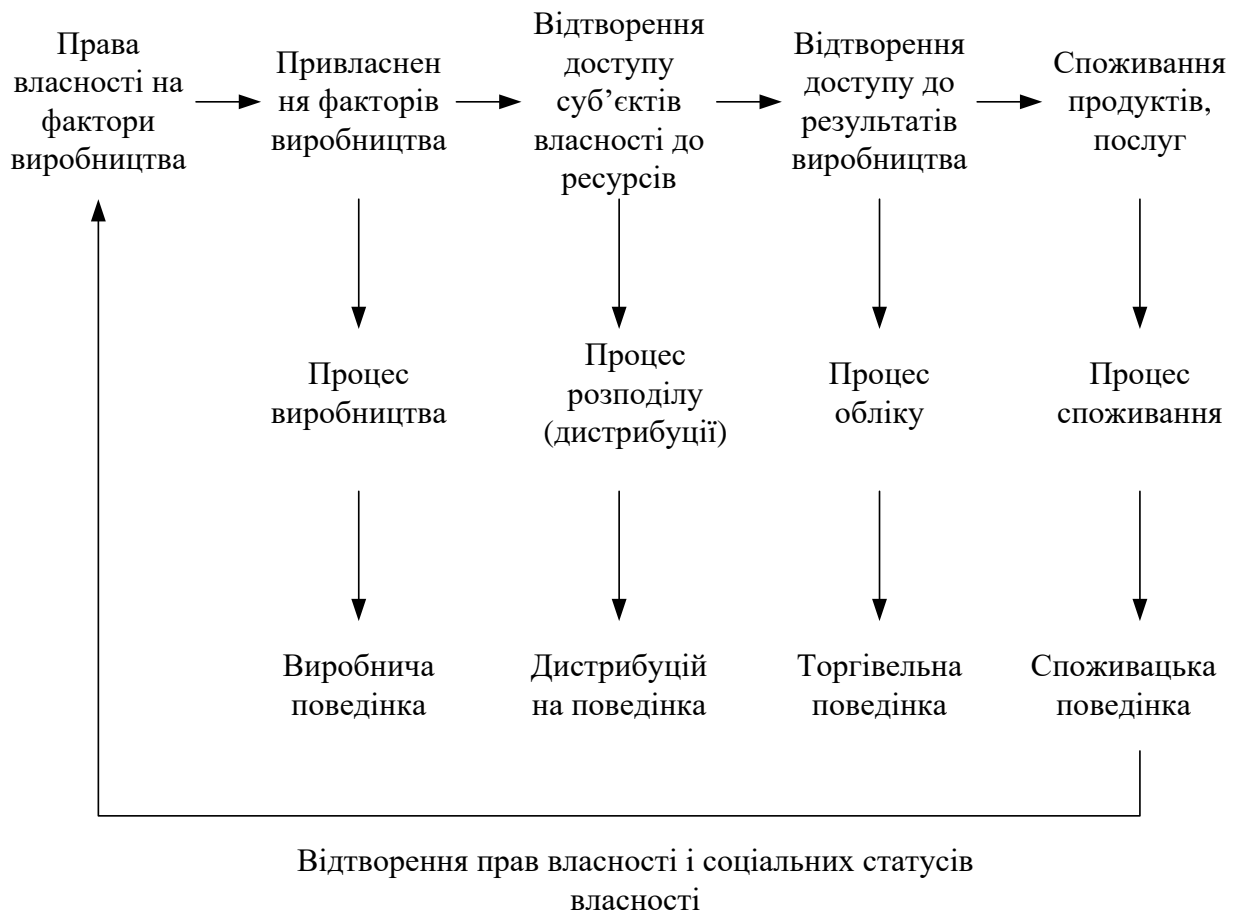

Рис. 4. Типи економічної поведінки у циклічному відтворенні прав власності і соціальних статусів власників

Джерело: розробка автора

Натомість, на теоретичному рівні досліджень у понятті «економічна поведінка»: а) підкреслюється вплив інституціонально-правових форм власності на дії суб'єктів; б) проводиться зв'язок між змінами у соціальних статусах і ролях суб'єктів (у межах їх владно-власницьких повноважень) та вибором певних моделей поведінки.

Обґрунтовано, що поєднання методології політико-економічного та інституціонального аналізу, яке відбувається у рідкісній міждисциплінарних дослідженнях, надає можливість отримати синергетичні результати вивчення впливу інституціонального середовища на функціонування відносин власності через взаємодії інституціональних «діад» щодо: а) «власності-влади» ([власники факторів виробництва → власники робочої сили]; [власники факторів виробництва → розпорядники факторів виробництва]; [розпорядники факторів виробництва → безпосередні робітники-користувачі засобами виробництва, готовою продукцією, послугами]); б) «влади-управління» ([адміністрація підприємств → колективи]; [адміністрація локально-територіальних утворень → населення]; [адміністрація центральних органів влади власники → соціум]); в)

«власності-управління» ([власники → управлінці → користувачі засобами виробництва, готовою продукцією, послугами]).

Доведено, що зв'язок базових інститутів «власності – влади» становить вихідний поверхневий рівень реалізації економічних відносин власності у «чотирикутнику інституціональних «діад» (рис. 5).

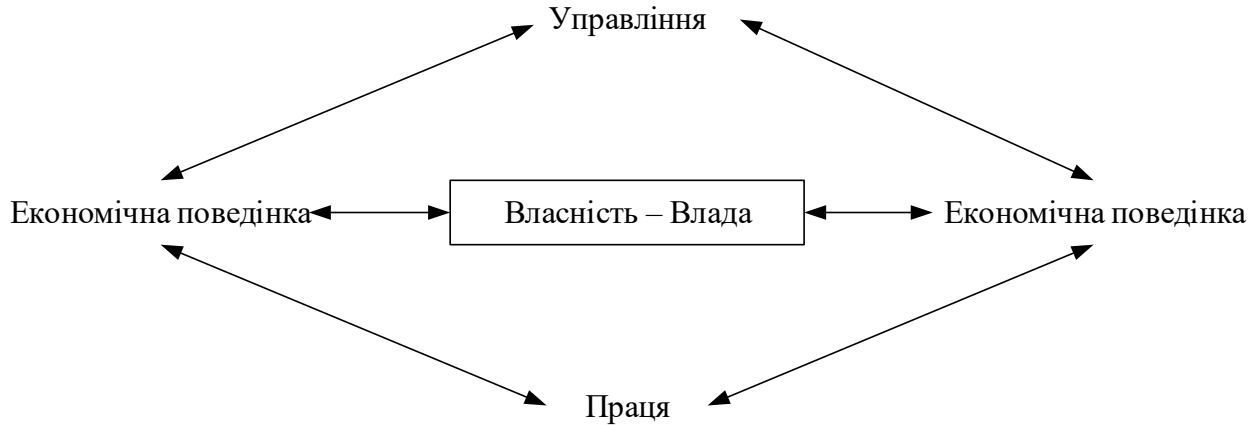

Рис. 5. «Чотирикутник інституціональних «діад»»

Джерело: розробка автора

Виявлено, що «інституціональний чотирикутник» підтверджує висловлення вчених Дж. Марча і Дж. Олсона щодо характеристик інститутів як відносно стабільної сукупності практик та правил, що визначають відповідну поведінку для груп суб'єктів (акторів) у певних ситуаціях. З цих позицій доведено, що існуюча в Україні господарська модель поведінки держави є певним симбіозом редистрибутивної (неринкової) та неінноваційної рентоорієнтованої моделі, з деструктивно-корупційною, неконкурентоспроможною й слабо соціально відповідальною складовими. Показано, що у редистрибутивно-неінноваційній моделі економічної поведінки державного апарату, посилюється дія корупційної складової, проявом якої є зростання тіньової економіки через несплату податків, застосування неправомірних фінансових схем приховування та вилучення доходів. Розкрито, що поведінка підприємств у цьому напрямку є реакцією на перешкоджання процесів гармонізації суспільства рентоорієнтованою, корупційно-опортуністичною поведінкою держави. Доведено, що головний аспект досліджень цих феноменів має зосередитися на поглибленні вивчення: характеру зв'язків держави як монополіста політичної влади з іншими інституціональними суб'єктами, які мають, чи не мають економічну владу; механізмів та інструментів пошуку ренти та перерозподілу квазідоходів.

На основі зробленого дослідження встановлено, що практично всі види економічної та політичної діяльності держави орієнтовані на отримання політичної та економічної ренти. Політична рента як вищий ступень прояву «егоїзму правлячої еліти» є видом економічного прибутку за рахунок використання політичних інститутів, ігноруючи соціальні і правові норми, тобто маючи опортуністичну підставу. З цього випливає, що рентоорієтована поведінка держави є не лише неінноваційною, корупційною, вона виявляє ще

опортуністичний характер, водночас, свідчить про корупційно-бюрократичне переродження державного апарату управління.

Підкреслено, що опортунізм разом з рентоорієнтованістю та корупційністю характеризує економічну поведінку держави у транзитивній економіці України й провокує вибір більшістю підприємств деструктивної для соціуму опортуністичної поведінки за різними напрямками й галузями діяльності, отже, підсилює дію таких негативних процесів, як: деградуюча деіндустріалізація промисловості, зростаюче безробіття та експлуатація найманих і самозайнятих робітників, зниження рівня і якості життя, посилення соціальної диференціації, й, навіть, десоціалізації.

В якості практичного підтвердження зроблених висновків аналізується інформація щодо створення сприятливих умов ведення бізнесу в європейських країнах та в Україні. Відмічено, в Україні, за даними «Mastercard», лише «38% малого й середнього бізнесу наразі надають клієнтам можливість сплатити за товари і послуги безготівково, 62% підприємств працюють виключно із готівкою», отже, рівень тіньової економіки зростає, сягнувши у 2020 р. 31% від обсягу офіційного валового внутрішнього продукту України, що на 2 відсоткових пункти більше показника 2019 року. Наведені показники у багато разів перевищують частку «тіні» (від 7 до 9%), яку мають більш «благополучні» у цьому плані економіки Австрії, Швейцарії, США та інших розвинених країн, у яких спрацьовує залежність: «дворазове збільшення частки безготівкових платежів сприяє зменшенню рівня тіньової економіки на 0,6-3,7% від ВВП, та зростання державних доходів на 0,1-0,8% від ВВП».

За результатами проведеного аналізу підтримується ідея розподілу опортуністичних відносин за ендогенними та екзогенними ознаками (критеріями), яка в науковій літературі застосовується для пояснення опортуністичної поведінки в основному підприємств. Показано, що опортуністичні (неринкові «егоїстичні») відносини економічних агентів щодо задоволення власних інтересів, зазвичай і всупереч інтересам інших суб'єктів, не зважаючи на моральні норми і обмеження) мають розглядатися не лише на рівні підприємств, але й держави та індивідів. В аспекті сказаного, ендогенний рівень опортунізму підприємств розглянуто за лініями зв'язків: [менеджери-власники підприємства]; [менеджери – наймані робітники]; [підприємство – підприємство]; екзогенний рівень опортунізму досліджено за лінією зворотного зв'язку, [підприємство – держава].

Дослідження сукупності опортуністичних відносин, які обирають підприємства з метою протистояти корупційно-опортуністичній поведінці державного апарату, показало, що інструментами їх опортунізму є: ухилення від сплати податків, мінімізація податкових сум, використання в своїх інтересах пропоновану державою політику погодження умов примирення з платниками податків, дію «конвертаційних центрів», спеціальних рахунків для сплати ПДВ тощо.

У п'ятому розділі «**Формування механізму управління трансформаціями відносин власності**» сформульовано концептуальні основи діагностування змін відносин власності, визначено особливості та проблеми транзитивної моделі

відносин власності під впливом цифровізації, подано рекомендації щодо удосконалення підходів до управління відносинами власності в Україні.

На основі вивчення сучасного стану відносин власності вирішено проблеми виявлення етапів процесів управління їх рухом, розробки відповідного організаційно-економічного механізму управління трансформаціями відносин власності, що дозволило визначити пріоритетність створення теоретичних засад організації діагностики. З цього зроблено висновок про те, що місце діагностики в управлінському процесі суспільства є вкрай важливим, адже вона: по-перше, поєднує вивчення існуючої і нової теоретичних моделей відносин власності; по-друге, дозволяє оцінити, наскільки практичні заходи економічної політики держави та інших інституціонально-персоніфікованих суб'єктів, відповідають економічній реальності. В аспекті сказаного, вважаємо, що для розробки теоретичної моделі власності, яка має бути максимально адекватною економічній реальності, і не містити відвертих суб'єктивних помилок, які «перетікають» у модель управління власністю суспільства, необхідно теоретико-методичну базу діагностики функціонування системи відносин власності.

Проведення діагностики відносин власності показало, що негативні змін у їх стані під впливом деструктивних дій певних виявлених комплексів чинників, не дозволяють сформувати на достатньому рівні адаптаційний потенціал як державної, так і приватної власності, оскільки в процесі їх функціонування накопичуються в основному кількісні зміни (посилюються властивості «старих елементів», не допускається чи відторгається поява нового), фактично блокуються можливості появи якісних перетворень; затрудняються якісно-кількісні зрушення (накопичення елементів, що посилюють емерджентність всієї системи відносин власності (нові формоутворення власності, моделі володіння, розпорядження, користування об'єктами власності)); не долається «консервативність» інституціональної матриці, яка мала б забезпечувати реалізацію моделей господарювання, що відповідали прогресивним змінам форм власності тощо (рис. 6).

Натомість, спостерігаються нестійкі кількісно-якісні зміни власності у структурі інституціонально-правових та поведінкових відносин економічних суб'єктів, при цьому, зміни їх поведінки часто не відповідають правилам і нормам, що продукуються інституціональною матрицею.

Розроблено схему організації процесу діагностики стану відносин власності (передусім, на мікрорівні інституціонально-персоніфікованих суб'єктів), до якої віднесено: по-перше, технології діагностики стану відносин власності керуючою системою - керівництвом підприємств, що фактично досліджує функціонування відносин власності як «одичного» явища; по-друге, методи оцінки та ідентифікації змін приватної і державної форм власності підприємств для визначення специфіки різних процесів привласнення в аспекті взаємодії «особливих» формоутворень; по-третє, методи прогнозування перетворень основних форм власності як взаємодіючих підсистем з тим, щоб на макрорівні інституціоналізації економічних суб'єктів (рівні держави) охарактеризувати «загальний» стан відносин власності як цілого. Визначено, що комплексне застосування означених складових моделі організації діагностики відносин власності дозволило поєднати дослідницькі

переваги багатьох методичних підходів і методів (матричного, SWOT-аналізу, експрес-діагностики тощо) з науковим потенціалом концептуальних засад процесу діагностування.

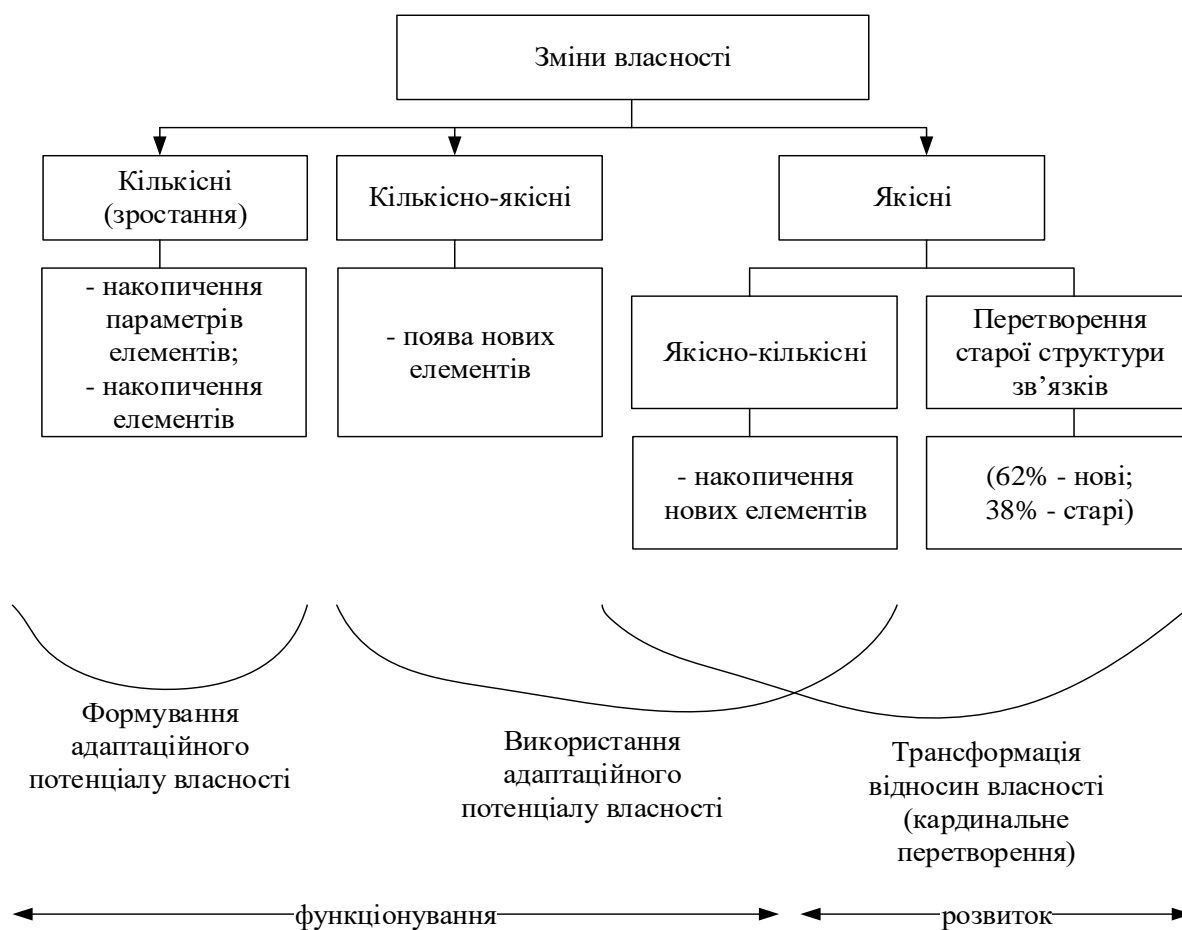

Рис. 6. Діалектика змін відносин власності

Джерело: розробка автора

Відзначено, що запропонована схема організації процесу діагностики для вирішення питання щодо оцінювання стану відносин власності, ідентифікації характеру їх змін, потребує відповідної адаптації підходів і методів діагностування.

Визначено, що застосування поширеного у наукових дослідженнях матричного методу є цілком доцільним інструментом вивчення: а) специфіки «внутрішніх зв'язків» між суб'єктами відносин власності; б) діагностики змін внутрішньої структури цих зв'язків, чи стану відносин власності.

Обґрунтовано концепцію удосконалення підходів до управління відносинами власності, в основі якої закладено науково-теоретичне неупереджене цілеполягання їх нового стану.

Доведено, що перехід на науково-методологічний (категоріальний) рівень досліджень, кардинально впливатиме на ефективність і результативність процесу прийняття управлінських рішень щодо забезпечення змін у цьому складному об'єкті як система відносин власності.

Запропоновано блок-схему організаційно-економічного механізму управління відносинами власності, який базується на результатах діагностичного

процесу (рис. 7). Зроблено висновок, що підвищення ефективності господарювання керованих об'єктів (підприємств, домогосподарств, індивідів) залежить не стільки від їх функціональних можливостей, скільки від якості управління з боку керуючої системи.

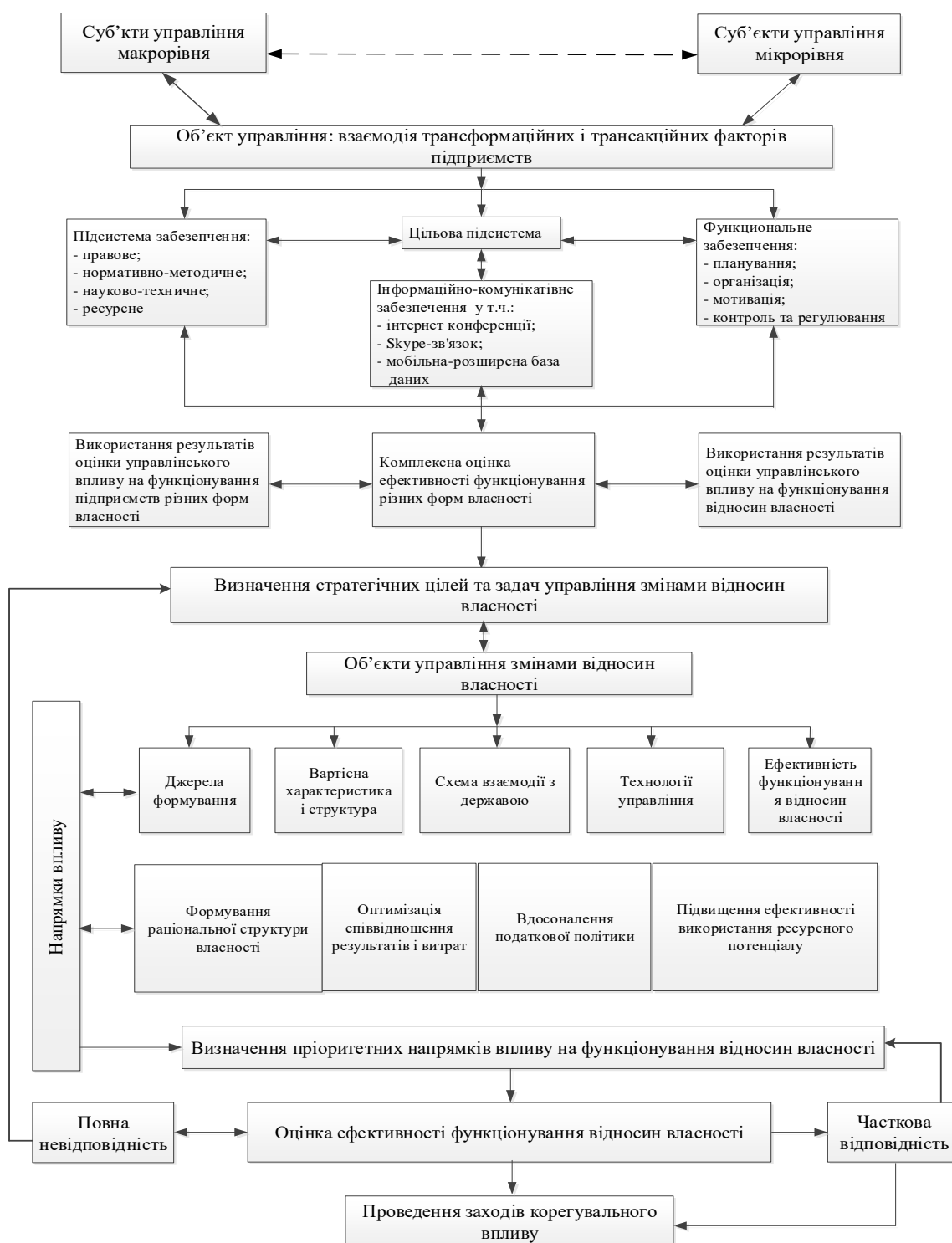

Рис. 7. Блок-схема організаційно-економічного механізму управління змінами відносин власності

Джерело: розробка автора

Показано, що оцінка ефективності запропонованого організаційно-економічного механізму управління відносинами власності може здійснюватися за інтегральним показником, побудованого матричним методом з використанням комплексного «потрійного» критерію: етапами функціонування відносин власності, рівнями організації інституціонально-персоніфікованих суб'єктів, які виявляють себе економічними суб'єктами, та функціональними блоками управлінського процесу.

Необхідно відзначити, що результат, який отримується в процесі функціонування організаційно-економічного механізму управління власністю, не є простим й однозначним. Він може змінюватися: по-перше, у залежності від тактичних й оперативних управлінських рішень керуючої макро- і мікросистеми за етапами відтворення відносин власності; по-друге, у залежності від задач і якості виконання на всіх рівнях керуючої системи таких управлінських робіт, як: планової, організаційної, мотиваційної/демотиваційної роботи, розробки корегувальних заходів; по-третє, у залежності від стратегічних рішень державного керівництва щодо забезпечення належної ролі відносин власності у підвищенні ефективності функціонування економічної системи в цілому.

Як показали результати дослідження теорії й практики управління відносинами власності як на рівні підприємств, так і держави, ця роль власності може бути пасивною, коли, наприклад, керівництво підприємств не використовує можливість участі у поліпшенні внутрішніх (відносини з персоналом) і зовнішніх умов господарської діяльності (конкурентних/коопетиційних відносин з партнерами), а держава абстрагується від вирішення проблеми покращення умов функціонування відносин власності на макро-, мікро-, нанорівнях економічних відносин; або активною, коли керівництво підприємств-мікросуб'єктів розширює інформаційно-комунікаційні й господарські зв'язки з іншими суб'єктами господарювання й управління щодо активізації участі у виконанні місцевих, регіональних й державних програм соціально-економічного розвитку, відновленні місцевих ринків товарів й послуг, відповідно, збільшенні капіталовкладень в розвиток цих підприємств, а держава постійно вдосконалює умови функціонування відносин власності, залучаючи до вирішення цієї проблеми всіх інституціонально-персоніфікованих суб'єктів.

Нагальність впровадження організаційно-економічного механізму управління відносинами власності посилюється через активну реакцію держави на вимоги, що диктуються розгортанням процесів цифровізації у вітчизняній економіці. Утім, результати аналізу сучасного стану та проблем цифровізації національної економіки на основі Проекту «Цифровій адженді України – 2020» та «Аудиті економіки України 2030» дозволили визначити пріоритети віртуального збагачення перед усім власників прав власності на матеріальні об'єкти та фінансові інструменти.

Виявлено, що при цьому не прогноуються: по-перше, можливі зміни у площині відносин [власник/володар природних ресурсів-рантье – промисловець – найманий робітник]; по-друге, нові тренди трансформації української економіки у цифрову, які можуть з'явитися в умовах немерджетно-інволюційної транзитивної моделі функціонування відносин власності; по-третє, можливі зміни існуючої

моделі державного управління, у тому числі, у системі зрощених інститутів «власності-влади-управління» проти інституту «праці». Через це обґрунтовано необхідність оцінити реальність загроз, обумовлених процесом цифровізації, а саме: ступінь зростання технологічної залежності України від іноземних виробників техніки і ослаблення технологічної та економічної безпеки; посилення соціальної напруги у суспільстві через зникнення ряду масових і традиційних для України професій; реакцію індивідів на скорочення особистого простору, їх незахищеність від проникнення у особисте життя; реакцію соціуму в цілому на спрощене (завдяки цифровізації) мережеве маніпулювання громадською думкою тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та практичні рекомендації щодо функціонування системи відносин власності в умовах трансформації суспільства. Отримані результати дають можливість сформулювати висновки, що мають теоретичне, методологічне і науково-прикладне значення та свідчать про досягнення мети дослідження й виконання поставлених завдань.

1. Дослідження сутності власності як складової суспільно-економічних відносин розширило понятійно-категоріальний апарат економічної науки. Виходячи з міждисциплінарності та методології системного дослідження стало можливим категорію «власність» трактувати як інституціонально-закріплену історичну форму взаємодії власників та невластників засобів виробництва щодо привласнення-відчуження факторів і результатів виробництва відповідно рівню розвитку продуктивних сил суспільства, з одного боку, а з другого – розглядати власність як форму взаємодії власників та невластників засобів і результатів виробництва в процесі розподілу власницьких функцій та інституціоналізації правомочностей (прав власності) на основі узагальнення культурно-історичного досвіду суспільства. У першому випадку, на відміну від існуючих визначень, у економічному понятті «власність» підкреслюється значущість інституціонального закріплення соціальних статусів суб'єктів у процесі відтворення їх економічних відносин власності як системи; у другому випадку, у понятті «власність» акцентована увага не лише на юридичній, але й на цивілізаційно-технічній, культурній, світоглядній складових системи відносин власності сучасного суспільства.

2. В результаті дослідження обґрунтовано інституціональні форми економічних відносин власності та підкреслено принципові розбіжності та спільні риси інститутів умовно-верховної і приватної власності. Це дало змогу поглибити характеристики соціальних статусів власників і невластників та виявити, що за умов панування кланово-приватної власності їх статуси є «жорсткими», тобто такими, що: а) у інституціонально-правовій площині повільно реагують на зміни похідних інституцій; б) у площині соціально-економічних відносин демонструють накопичення суперечностей між власниками і невластниками стосовно привласнення-відчуження факторів і результатів виробництва. В умовах державно-монополістичного капіталізму розвинених країн статуси власників і

невласників ідентифікуються як більш «м'які» через впровадження у практичній діяльності економічних суб'єктів концепції «пучків правомочностей».

3. Охарактеризовано особливості відносин власності з позицій економіко-генетичного підходу при розгляді суб'єктно-об'єктної структури антропоцентричної моделі «NHS» на основі економіко-генетичного підходу, що дає змогу: 1) обґрунтувати взаємодію сфер буття системи «NSH», що стає основою формування факторів: людського – А (NH), рівень продуктивності якого залежить від природних ресурсів (N) та можливостей людини (H); технічного – Т (HN), ефективність використання якого обумовлена трудовими і природними ресурсами суспільства; природного – Rn (NS), стан якого безпосередньо залежить від екологічної свідомості й політики суспільства; «інституційного» – Ins (SH) та організаційного – О (HS), які обумовлені генотипічною структурою суспільства; інформаційного фактора – Inf(SN), пов'язаного з розвитком культури, науки, взагалі, з процесом накопичення знань; 2) структуризація антропоцентричної моделі системи «NHS», дозволяє з системно-синергетичних позицій: а) розглянути процес фактороутворення продуктивних сил суспільства; б) поглибити розуміння механізмів взаємозв'язку продуктивних сил і виробничих відносин; в) удосконалити категоріальний апарат політичної економії відповідно до нових реалій господарських, політичних, соціальних, правових і т.д. відносин між суб'єктами інформаційного суспільства.

4. Обґрунтовано питання відтворення власності як підсистеми економічної системи на основі застосування діалектико-синергетичного підходу з виділенням етапів її руху. Застосування діалектичної, системної та синергетичної методології дало змогу розкрити сутність понять «самоорганізація», «організація», «самозабезпечення», «самовідтворення» тощо з тим, щоб детальніше дослідити процеси структуризації, функціонування й розвитку систем. Виділення етапів і рівнів самоорганізації системи як складного об'єкту продемонструвало необхідність синхронізації процесів її функціонування й структуризації, що пов'язано зі здійсненням процесів самомоделювання зв'язків між елементами; самореструктуризації цих зв'язків, якщо характеристики елементів змінюються; блокування небажаних траєкторій руху, у тому числі самообмеження появи деструктивних елементів системи, що у сукупності забезпечить її самовідтворення у межах старої якості, і свідкуватиме про адаптаційні здатності.

5. Виявлено і розкрито ознаки класифікації форм власності та на основі цього надано власне бачення щодо необхідності використання матричного підходу. Вважаємо, що основу матричного підходу до класифікації форм власності складуть виявлені розбіжності між типовими, родовими, видовими й формоутворюючими проявами відносин власності. Наведені ознаки класифікації форм власності відображають багаторівневий процес інтерпретації будь-якого поняття, внаслідок чого процеси абстрагування й конкретизації взаємопереплітаються. У той же час, розкриття сутності відносин привласнення-відчуження у розвинутих і транзитивних економіках надало можливість, визначити особливості цих відносин, в яких власник має право абсолютної власності на фактори і результати виробництва, а невластник «отримує» право користування виробничими ресурсами як об'єктами чужої власності через трудові

контракти (договори) як результати ринкових угод. На відміну від існуючих підходів до тлумачення сучасних відносин найму як ринкової взаємовигідної угоди, доводиться, що зовнішня безконфліктна форма приховує понині нерозв'язані внутрішні суперечності економічних інтересів роботодавців і найманих робітників, що посилюються загальним неемерджентним станом всієї національної економічної системи.

6 Здійснено компаративний аналіз функціонування і розвитку відносин власності, на основі чого доведено, що: по-перше, порівняння підходів до управління рухом відносин власності дозволило визначити першість матричного підходу у вирішенні теоретичних і практичних питань щодо максимального охоплення різних аспектів дослідження стану і рухів різних форм власності; по-друге, використання методології системного підходу дало змогу розглянути індустріальну модель функціонування відносин капіталістичної власності, в якій наочно ілюструється відтворення процесів привласнення-відчуження, інституціонально оформлених титулом власності, що забезпечує утримання факторів виробництва у певному інституціональному режимі («капітал-власність – капітал-функція – капітал-власність»); по-третє, визначено, що постіндустріальна модель капіталістичної власності постійно відтворює ідеологію «суспільства споживання», а саме: постійно культивує «споживчу» функцію як головну цінність соціуму, зберігає деформований стан трудової функції невластників виробничих факторів та пригноблює розвиток функції управління цих суб'єктів.

7. На основі аналізу економічної природи державної власності зосереджено увагу на підходах до з'ясування моделей перетворень таких основних форм власності в Україні, як: власність народу України, державна, приватна (у тому числі особиста власність як похідна), комунальна, спільна (у тому числі акціонерна, кооперативна, власність організацій (юридичних осіб)). Прагматичний підхід до аналізу сучасної державної власності в Україні, дав змогу проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки між динамікою частки підприємств державного сектору та рентабельністю операційної діяльності всіх підприємств. Виявлено, що головна причина деформацій власності в процесі приватизації – це не стільки масова приватизація державних підприємств в періоди економічного спаду, скільки не розмежування прав власності та управління.

8. Досліджено внутрішні протиріччя приватної власності у системі економічних відносин постприватизаційного періоду, які визначаються с позицій, зокрема, відповідності/невідповідності змін відносин приватної власності рівню розвитку виробничих сил; відповідності/невідповідності економічних інтересів суб'єктів рівню індивідуалізації-колективізації привласнення засобів виробництва (як індивідуальних, приватно-індивідуальних чи приватно-колективних власників), надають можливість визначити суперечливі способи й форми реалізації (прояву) сутнісних рис приватної власності за фазами відтворення економічної системи. Натомість, підхід до дослідження внутрішніх суперечностей приватної власності з позицій розподілу/перерозподілу факторів виробництва залишається головним, коли форми різних приватних доходів (заробітної плати, прибутку, ренти тощо) розглядаються як результат розщеплення прав власності на

капітал, землю, робочу силу, й у підсумку, як наслідок розподілу власності за різними рівнями, «поверхами» системи виробничих відносин.

9. Здійснено аналіз транзитивної моделі відносин власності, що дало змогу охарактеризувати структуру реформування і розвитку національної економіки та переконатися в тому, що модель економічних відносин в Україні може бути ідентифікована як транзитивна, нецілісна (неемерджентна), інволюційна. Крім того, це дозволило визначити, що для набуття українською економікою та системою відносин власності емерджентного стану, необхідно, щоб останні: по-перше, були гармонізованими шляхом мінімізації внутрішніх протиріч відносин привласнення-відчуження в межах всіх (або хоча б основних) форм власності, а також шляхом розв'язання зовнішніх суперечностей між різними формами власності; по-друге, відтворювалися на основі відновленої (завдяки модернізації) індустріальної (реіндустріальної) моделі економіки країни та надалі неоіндустріальної, цифрової моделі економіки; по-третє, базувалися на усуненні суперечностей між соціально-економічним змістом відносин власності та інституціонально-правовими формами їх реалізації; по-четверте, були керованими завдяки розробці й застосуванню відповідного (організаційно-економічного) механізму управління процесами самоорганізації, функціонування й розвитку відносин привласнення-відчуження, адекватного їх теперішньому реальному, а не ідеалізованому стану.

10. У процесі розроблення концептуальних підходів до вивчення економічної поведінки суб'єктів у процесах індивідуального й суспільного відтворення вдалося виявити, що незважаючи на багатоаспектність дослідження поняття «економічна поведінка» залишаються нерозв'язаними питання щодо: 1) типізації моделей економічної поведінки; 2) виявлення її внутрішньо-елементної структури та зовнішньо-видової класифікації; 3) з'ясування логічних зв'язків між типами, видами економічної поведінки суб'єктів та їх статусами як власників/невласників факторів виробництва. Вирішення поставлених питань дозволило, застосовуючи комплекс підходів, обґрунтувати інтегральну концептуальну парадигму вивчення економічної поведінки суб'єктів на категоріально-теоретичному рівні та довести, що поняття «економічна поведінка» має належати до предмету досліджень багатьох напрямів економічної теорії, перед усім, теорії інституціональної економіки через необхідність дослідження інституціональних змін суб'єктів, що позначаються на їх статусах (власників – невластників; людей праці – людей капіталу; наносуб'єктів – членів домогосподарств). На відміну від розрізнено використовуваних підходів, застосований комплексний підхід дозволяє: а) поглибити вивчення процесів інституціоналізації та персоніфікації суб'єктів у межах суспільства, соціалізації, десоціалізації (диференціації, прекарізації, маргіналізації аж до соціальної ексклюзивності, декласованості та правової деструкції) у межах соціуму; б) розрізнити соціально-економічні зміни, що відбуваються у суспільстві та соціально-класові зрушення, чим характеризується соціум.

11. Обґрунтовано вплив інституціональних перетворень на функціонування відносин власності, що дало змогу, поєднуючи методології політико-економічного

та інституціонального видів аналізу, отримати синергетичні результати вивчення взаємодії інституціональних «діад»:

а) «власності-влади» ([власники факторів виробництва → власники робочої сили]; [власники факторів виробництва → розпорядники факторами виробництва]; [розпорядники факторами виробництва → безпосередні робітники-користувачі засобами виробництва, готовою продукцією, послугами]); б) «влади-управління» ([адміністрація підприємств → колективи]; [адміністрація локально-територіальних утворень → населення]; [адміністрація центральних органів влади власники → соціум]);

в) «власності-управління» ([власники → управлінці → користувачі засобів виробництва, готової продукції, послуг]). На відміну від інших підходів дослідження впливу інституцій у межах «інституціональної тетради» [власність – влада – управління – праця] дозволило поглибити визначення сутнісних рис економічних відносин власності, визначивши, що характер їх змін залежить від інституціональних, управлінських, виробничо-трудова можливостей суб'єктів в межах «чотирикутника інституціональних «діад».

12. Оцінено роль та місце опортуністичної складової у регулюванні економічної системи і відносин власності. На основі проведеного дослідження ідентифіковано розподіл опортуністичних відносин за ендогенними та екзогенними ознаками (критеріями), які застосовуються для пояснення опортуністичної поведінки суб'єктів господарювання, а також показано, що опортуністичні (неринкові «егоїстичні») відносини економічних агентів щодо задоволення власних інтересів, зазвичай, всупереч інтересам інших агентів, і не зважаючи на моральні норми і обмеження) мають розглядатися не лише на рівні підприємств, але й держави та індивідів.

13. Визначено, що поєднання матричного методу, SWOT-аналізу, експрес-діагностики тощо є цілком доцільним комплексним підходом до вивчення специфіки «внутрішніх зв'язків» між суб'єктами відносин власності, проведення діагностики змін внутрішньої структури цих зв'язків чи стану відносин власності. Обґрунтовано схему організації процесу діагностики стану відносин власності, ідентифікації їх змін для різнорівневих інституціональних суб'єктів. Визначено, що на рівні мікросуб'єктів господарювання процес діагностування містить технології моніторингу й діагностики, які має використовувати керівництво підприємств (керуюча система), досліджуючи: по-перше, стан відносин власності як «одиночного» явища; по-друге, зміни власності як взаємодії її «особливих» форм, прогнозуючи перетворення основних форм власності як взаємопов'язаних підсистем, що надаватимуть змогу на макрорівні інституціональних суб'єктів (рівні держави) охарактеризувати «загальний» стан відносин власності як цілого.

14. Обґрунтовано Концепцію удосконалення підходів до управління відносинами власності, яка на відміну від існуючих, дозволяє обґрунтувати необхідність впровадження організаційно-економічного механізму управління відтворенням системи відносин власності в контексті впливу на їх позитивні зміни, та запобігання опортунізму у господарській поведінці суб'єктів як інституціональних і персоніфікованих носіїв відносин власності, коли кожен з них переслідує свої економічні й політичні інтереси. Показано, що оцінка

ефективності запропонованого організаційно-економічного механізму управління відносинами власності здійснюватися за інтегральним показником, що побудований матричним методом з використанням комплексного «потрійного» критерію: етапами функціонування відносин власності, рівнями організації інституціонально-персоніфікованих суб'єктів, які виявляють себе економічними суб'єктами, та функціональними блоками управлінського процесу.

15. Дослідження впливу цифровізації на вітчизняну транзитивну модель відносин власності дало можливість обґрунтувати, що цей процес сприятиме прискореному розвитку внутрішньо- і зовнішньоінтеграційних зв'язків, відіграватиме роль певного тренду соціально-економічних перетворень країн, що знаходяться не лише на одному, але й на різних рівнях соціально-економічного й культурного розвитку. Всі суб'єкти процесу цифровізації, який набув глобального характеру, очікують переважно позитивних наслідків від цього явища. На відміну від багатьох досліджень обґрунтовано припущення, що форсоване «вживлення» цифрової моделі економічних відносин при нерозв'язанні актуальних суперечностей у сукупності відносин власності може мати зворотний ефект, адже: а) посилить дію й наслідки процесу існуючої в багатьох країнах, у тому числі, в Україні, «негативної» деіндустріалізації; б) поглибить існуючі класові суперечності й створить нові; в) не сприятиме гармонізації форм власності та синхронізації їх змін відповідно до стану продуктивних сил; г) посилить дію старих й обумовить появу нових небезпечних тенденцій маргіналізації, деструкції соціуму та подальшої детенсифікації продуктивних сил.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Овечкіна О.А. Теоретико-методологічні засади дослідження сучасних моделей власності: взаємодія основних базисних підходів: монографія / О.А. Овечкіна. – Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. – 483 с.

2. Філіпішин І.В., Овечкіна О.А. Організаційно-економічний механізм управління ресурсним потенціалом будівельних підприємств: монографія / І.В. Філіпішин, О.А. Овечкіна. – Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. – 148 с. (*Особистий внесок: розділ 1, розділ 2, підрозділ 1-2*).

3. Овечкіна О.А., Абасс К. Джауд. Дослідження проблем створення ефективного механізму управління господарською діяльністю вітчизняних економічних суб'єктів/О.А. Овечкіна, Абасс К. Джауд//Формування механізму стійкого розвитку економіки: теорія і практика: [колективна монографія]. – Дніпропетровськ: «ФОП Дроб'язко С.І.», 2014. – С.77-82. (*Особистий внесок: розроблено теоретичні засади побудови ефективного механізму господарювання в аспекті забезпечення умов інноваційної діяльності*)

4. Овечкіна О.А. Теоретико-методичні засади формування моделей економічної поведінки підприємств в процесі інноваційної діяльності/О.А. Овечкіна//«Інноваційні технології в економіці і бізнесі (Маркетингові технології в умовах інноваційного розвитку економіки)»: [монографія]/за заг. ред. С.В. Ковальчук. – Хмельницький: ТОВ "Поліграфіст – 2", 2013. – С.32-45. (*Особистий внесок: визначено теоретичні засади прийняття керівництвом підприємств*)

рішень щодо вибору інноваційної моделі поведінки й проаналізовано вплив відповідних факторів).

Статті у виданнях, індексованих міжнародними наукометричними базами даних: Scopus та/або Web of Science Core Collection:

5. Zholonko, T.; Grebinchuk, O.; Bielikova, M.; Kulynych, Y.; Oviechkina, O. Methodological Tools for Investment Risk Assessment for the Companies of Real Economy Sector. *J. Risk Financial Manag.* 2021, 14, 78. [Фахове видання; наукометричні бази даних: ESCI (Web of Science), EconBiz, EconLit, RePEc]. (Особистий внесок: обґрунтовано доцільність врахування міноритарними інвесторами інвестиційного ризику компаній реального сектору економіки).

6. Morhachov, I., Ovcharenko, I., Oviechkina O., Tyshchenko, V., & Tyshchenko, O. (2021). Assessment of us banking sector investment attractiveness for minority investors: theoretical-applied aspect. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 3(38), 56–65. [Фахове видання, National library of Ukraine named after V.I. Vernadsky, State data base “Ukrayinika naukova”, Ukrainian abstract journal “Dzhereło”; міжнародні наукометричні бази даних: Web of Science, EBSCO (USA), Ulrich's Periodicals Directory (USA), – Index Copernicus, CiteFactor Academic Scientific Journals, International Search System Google Scholar, – ResearchBib, INFOBASE INDEX, Universal Impact Factor, Russian Science Index]. (Особистий внесок: викладено теоретико-методологічні засади прийняття міноритарними владниками рішень щодо інвестування установ банківського сектору).

7. Honcharov, Yu. V., Shtuler I. Yu, Oviechkina O. A., Shtan M. V. Digitization as a means of implementing changes in the transitive model of power-property-labor relations in Ukraine// *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. – 2021. – № 5. – P.194-199. [Фахове видання, «Україніка наукова»; міжнародні наукометричні бази даних: SciVerse SCOPUS, Index Copernicus Journal Master List, EBSCOhost, ProQuest, Ulrichsweb Global Serials Directory, ResearchBib]. (Особистий внесок: на засадах системно-діалектичного підходу визначено загальні й специфічні риси перехідної моделі владно-майново-трудоових відносин в Україні).

Статті у фахових виданнях України та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

8. Овечкіна О.А. Інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал економічних суб'єктів: підходи до визначення і розмежування в аспекті економіки знань/О.А. Овечкіна//Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2012. – Вип. 1. – Т. 2. – С.63-68. [Фахове видання].

9. Чернявська Є. І., Овечкіна О.А. Трудові відносини як об'єкт ринкового реформування економіки/Є.І. Чернявська, О.А. Овечкіна// Часопис економічних реформ. – 2018. – № 4(32). – С. 59–66. [Фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: Science metric base our citations, Index Copernicus International, Eurasian Scientific Journal Index, ReasearchBib, Library RU, ProQuest, Google Академія, Scientific Indexing Service, International Innovative Journal Impact

Factor, Ulrichs WEB Global Serials Directory]. (Особистий внесок: досліджено стан сучасних трудових відносин в Україні на основі класово-формаційного й неокласичного підходів й виконано компаративний аналіз результатів досліджень).

10. Овечкіна О.А. Сучасні проблеми ефективного стимулювання робітників інтелектуальної праці в Україні/ О.А. Овечкіна//Актуальні проблеми економіки. – 2019. – № 4(214). – С.27-36. [Фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: EBSCO host; Ulrich's PeriodicalsDirectory; Econ Lit; Cabell's Directories; ABI/Inform (by Pro Quest), ERIH PLUS].

11. Овечкіна О.А. Сучасний соціально-класовий підхід до трактування економічної категорії «власність»/О.А. Овечкіна//Актуальні проблеми економіки. – 2019. – № 5 (215). – С. 4-11. [Фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: EBSCO host; Ulrich's PeriodicalsDirectory; Econ Lit; Cabell's Directories; ABI/Inform (by Pro Quest), ERIH PLUS].

12. Овечкіна О.А. Власність в аспекті ідей мінової концепції економічної теорії/ О.А. Овечкіна //Актуальні проблеми економіки. – 2019. – № 6(216). – С. 4-10. [Фахове видання; міжнародні науко метричні бази даних: EBSCO host; Ulrich's PeriodicalsDirectory; Econ Lit; Cabell's Directories; ABI/Inform (by Pro Quest), ERIH PLUS].

13. Овечкіна О.А. Структуризація підходів до дослідження складних соціальних систем (дискусійний аспект)/О.А. Овечкіна//Актуальні проблеми економіки. – 2019. – № 11(221). – С. 5-14. [Фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: EBSCO host; Ulrich's PeriodicalsDirectory; Econ Lit; Cabell's Directories; ABI/Inform (by Pro Quest), ERIH PLUS].

14. Овечкіна О.А., Захарова А.І. Антропоцентрична модель нанорівня економічної системи: взаємозв'язок виробничих факторів/О.А. Овечкіна, А.І. Захарова//Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2020. № 2 (258). – С.58-63. [Фахове видання; міжнародні науко метричні бази даних: Index Copernicus International, Google Scholar].

15. Овечкіна О.А. Методологічні конструкти дослідження процесів самоорганізації системних об'єктів/ О.А. Овечкіна//Електронне наукове видання «Ефективна економіка». – 2020. – № 4. – URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/4_2020/97.pdf. [Фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: We are Crossref member, Index Copernicus International, Google Scholar].

16. Овечкіна О.А., Маслош О.В., Левченко І.І. Постіндустріальна модель функціонування і розвитку системи відносин капіталістичної власності/ О.А. Овечкіна, О.В. Маслош, І.І. Левченко//«Причорноморські економічні студії». – 2020. – Випуск 52. – С. 7-14. DOI: 10.32843/bses.52-1 [Фахове видання; міжнародні науко метричні бази даних: miIndex Copernicus: Indexed in the ICI Journal Master List, Google Scholar]. (Особистий внесок: обґрунтовано постіндустріальну модель капіталістичних відносин власності як відбиток змін у стані продуктивних сил сучасного класового суспільства західних країн; проведено компаративний аналіз індустріальної та постіндустріальної моделей власності з визначенням специфіки її функціонування й розвитку).

17. Овечкіна О.А., Маслош О.В. Індустріальна модель функціонування системи економічних відносин власності: взаємозв'язок базисних і похідних інституцій/ О.А, Овечкіна, О.В. Маслош//Електронний науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку». – 2020. – Випуск 42. – С. 3-8. – URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/42_2020_ukr/42_2020.pdf., or DOI: 10.32843/infrastuct42-1 [Фахове видання]. (Особистий внесок: обґрунтовано індустріальну модель економічних відносин капіталістичної власності, на особливості процесу функціонування якої значно вплинуло інституціональне середовище; доведено взаємозв'язок економічних і правових відносин привласнення-відчуження у відтворенні статусу абсолютного власника).

18. Овечкіна О.А. Реінтерпретація понятійно-категоріального апарату політико-економічних досліджень форм власності/ О.А. Овечкіна//Актуальні проблеми економіки. – 2020. – № 4. – С.4-21. [Фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: EBSCO host; Ulrich's PeriodicalsDirectory; Econ Lit; Cabell's Directories; ABI/Inform (by Pro Quest), ERIH PLUS].

19. Овечкіна О.А, Маслош О.В., Захарова О.І. Внутрішні протиріччя приватної власності в сучасній транзитивній економіці/О.А. Овечкіна, О.В. Маслош// Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2020. – № 6(262). – С. 81-87. [Фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: Index Copernicus International Google Scholar]. (Особистий внесок: з позицій системного підходу досліджено внутрішні протиріччя приватної власності в умовах транзитивної економіки України; обґрунтовано ствердження щодо відтворення «старих» й появу «нових» суперечностей у відносинах привласнення-відчуження між власниками невластниками засобів і результатів виробництва).

20. Овечкіна О.А., Захарова О.І. Стан сучасної державної власності в Україні: ознаки посилення системних деформаційних змін/О.А. Овечкіна, О.І. Захарова// Електронне наукове видання «Агросвіт». – 2020. – № 22. – С. 66-71. [Фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: Crossref, Index Copernicus International, Google Scholar]. (Особистий внесок: визначено стан державної власності як неемерджентний з комплексом «ретроознак»; запропоновано критерії ідентифікації її змін).

21. Овечкіна О.А. Основні риси сучасної транзитивної системи відносин власності в Україні/О.А. Овечкіна// Формування ринкових відносин в Україні. 2020. – Вип.10 (233). – С. 62-71. [Фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: Google Sclar].

22. Овечкіна О.А. Відносини експлуатації у постіндустріальній і транзитивній економіці/О.А. Овечкіна//Економіка. Фінанси. Право. – 2020. – №12/3. – С.26-32. [Фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: Index Copernicus.]

23. Овечкіна О.А. Аналіз сучасних неокласичних концепцій інформаційно-знаннєвої економіки в аспекті змін відносин капіталістичної власності/О.А. Овечкіна// Менеджер. Вісник ДонДУУ. Серія «Економіка». – 2020. – №3 (88). – С. 96-105. [Фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: Index Copernicus, ResearchBib, Advanced Science Index, Google Sclar, Directory of

Research Journals Indexing, Science Library Index, InfoBase Index, Journal Index, Scientific Index Services, IndianScience.in, Information Matrix for the Analysis of Journals].

24. Овечкіна О.А. SWOT-аналіз стану відносин власності в умовах транзитивної економіки України/О.А. Овечкіна//Актуальні проблеми економіки. – 2021. – №3. – С.39-51. [*Фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: EBSCO host; Ulrich's PeriodicalsDirectory; Econ Lit; Cabell's Directories; ABI/Inform (by Pro Quest), ERIH PLUS*].

25. Овечкіна О.А. До питання щодо організації ефективного управління відносинами власності/О.А. Овечкіна//Актуальні проблеми економіки. – 2021. – №5 (238). – С.45-54. [*Міжнародні наукометричні бази: EBSCO host; Ulrich's PeriodicalsDirectory; Econ Lit; Cabell's Directories; ABI/Inform (by Pro Quest), ERIH PLUS*].

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

26. Овечкіна О.А., Маслош О.В. Дослідження опортуністичної поведінки економічних суб'єктів: особливості комплексного підходу щодо запобігання дисконунікацій/О.А. Овечкіна, О.В. Маслош// Project approach in the didactic process of universities – international dimension. – Lodz: PIKTOR Szlaski i Sobczak Spółka Jawna. – 2021. № 2(4). – P. 91-106. (*Особистий внесок: обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження опортунізму на рівні підприємств як мікроекономічних суб'єктів в аспекті створення ефективної системи комунікацій*).

Публікації у збірниках матеріалів наукових та науково-практичних конференцій:

27. Овечкіна Е.А. Факторы, влияющие на становление инновационных моделей поведения экономических субъектов/ О.Е.Овечкіна//Збірник тез доповідей УІ Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг інновацій і інновації у маркетингу» 27-29 вересня 2012 року. – Суми: ТОВ «Папірус», 2012. – С.189-191.

28. Овечкіна О.А. Концептуальні основи формування інноваційних моделей економічної поведінки підприємств/О.А. Овечкіна//Економіка, організація та управління підприємствами в сучасних економіко-правових умовах [Текст]: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 21-23 листопада 2012 р., м. Дніпропетровськ/ ред.кол.: В.Я. Швець [та інш.]. – Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2012. – С. 156-157.

29. Овечкіна О.А. Концепції економічного простору як теоретико-методологічна база управління розвитком господарських систем/О.А. Овечкіна//Стратегії сталого розвитку: на шляху до сильнішої громади: матеріали наук.-практ. конф., 21 жотня 2016 р., м. Северодонецьк/ [Укл. Семененко І.М.]. – Северодонецьк: вид-во СХУ ім. В. Даля, 2016. С. 64-66.

30. Овечкіна О. Архітектура підприємства та її вплив на формування ефективної системи управління/О. Овечкіна//Університетська наука. Проблеми міжнародної інтеграції: тези доповідей Міжнародної науково-практичної

конференції, 3-5 травня 2017 р. – Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. – С. 75-77.

31. Овечкина Е.А. Тринитарный подход к исследованию институциональных преобразований в обществе/Е.А. Овечкина//Стратегічна аналітика та антикорупційний аудит в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, регіону, суб'єктів господарювання: матеріали VI міжнар. наук. – практ. конф., 26–27 жовтня 2017 р. – Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2017. – С.178-181.

32. Овечкина Е.А. Об актуальности политико-экономических исследованиях хозяйственных систем/Е.А. Овечкина//Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики. Матеріали шостої науково-практичної конференції, 22-23 вересня 2017 року. – Одеса: Атлант, 2017. – С. 288-290.

33. Овечкина Е.А. Новые аспекты исследования проблем устойчивого развития социально-экономических систем/Е.А. Овечкина//Сучасний рух науки: тези доп. II міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 28-29 червня 2018 р. – Дніпро, 2018. – С. 289-295.

34. Овечкіна О.А. Актуальність політико-економічних досліджень відносин власності на сучасному етапі ринкових перетворень/О.А. Овечкіна//Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці: матеріали V-ої Міжнародної наукової Інтернет-конференції (Київ – Greece, 14-15 жовтня 2019 року)/ ВНЗ «Національна академія управління». – Київ: НАУ, 2019. – С.22-25.

35. Овечкіна О.А. Діалектичні основи концепції самоорганізації систем/О.А. Овечкіна// Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці. Матеріали VI-ої Міжнародної наукової Інтернет-конференції (Київ – Pozega, 20-21 лютого 2020 року)/ВНЗ Національна академія управління». – Київ: НАУ, 2020. – С. 50-52.

36. Овечкіна О.А., Маслош О.В. Концепція демократичного капіталізму: сучасна характеристика відносин капіталістичної власності/О.А. Овечкіна, О.В. Маслош// 1-st International scientific and practical conference – Modern science: problems and innovations (April 5-7, 2020) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. – 2020. – P. 667-670.

37. Овечкіна О.А. Інституціонально-правові фактори впливу на розвиток економічних відносин власності в Україні/О.А. Овечкіна// Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції», 23 жовтня 2020 р. – Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. -С.53-55.

38. Овечкіна О.А., Маслош О.В. Інституціонально-правовий підхід до характеристики форм власності в Україні/О.А. Овечкіна, О.В. Маслош// II-d International Science Conference «The combination of theory and practice, experience and perspectives» (February 12-13, 2021). – Amsterdam, Netherlands. – 2021. – P.14-16.

39. Овечкіна О. А., Маслош О. В., Жердева О.О. Рівні дослідження ринків праці країн в умовах глобальної цифровізації/О.А. Овечкіна, О.В. Маслош, О.О. Жердева//The 6-th International scientific and practical conference «World science:

problems, prospects and innovations» (February 23-25, 2021). – Toronto, Canada. – 2021. – P.503-508.

40. Овечкіна О.А. Контент-аналіз поняття «економічна поведінка суб'єктів господарювання»/О.А. Овечкіна//Обліково-аналітичне та організаційно-економічне забезпечення розвитку регіону: збірник тез доповідей IV міжнародної науково-практичної конференції, 22 квітня 2021 року, м. Сєверодонецьк. – Сєверодонецьк: ПП «Поліграф-Сервіс», 2021. – С.76-78.

41. Овечкіна О.А., Маслош О.В. «Складно-структурна» модель права власності: проблеми визначення основних суб'єктів/О.А. Овечкіна, О.В. Маслош//The 7-th International scientific and practical conference «European scientific discussions» (May 23-25, 2021). – Rome, Italy. – 2021. – P. 422-427.

42. Овечкіна О.А. Особливості сучасних досліджень моделей економічної поведінки індивідів у транзитивному суспільстві/О.А. Овечкіна//Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці. Матеріали X-тої наукової Інтернет-конференції (Ukraine-Poland, 28-30 червня 2021 року)/ВНЗ «Національна академія управління». – Київ: НАУ. – 2021. – С.16-22.

43. Овечкіна О.А., Маслош О.В., Щеглова А.Ю. Компаративний аналіз основних підходів до визначення сучасних моделей економічної поведінки підприємств/О.А. Овечкіна, О.В. Маслош А.Ю. Щеглова//The 9-th International scientific and practical conference «European scientific discussions» (July 18-20, 2021). – Rome, Italy. – 2021. P. – 314-321.

44. Овечкіна О.А., Маслош О.В. Глобальна соціалізація та її вплив на стан транзитивного суспільства України/О.А. Овечкіна, О.В. Маслош//The 3-rd International scientific and practical conference “International scientific innovations in human life” (September 22-24, 2021). – Manchester, United Kingdom. – 2021. – P.422-426.

45. Овечкіна О. А., Маслош О. В., Цисевич І.А. Концептуальні підходи до визначення поняття «діагностика» економічної поведінки підприємства як інституціонально-економічного суб'єкта/О.А. Овечкіна, О.В. Маслош, І.А. Цисевич// 4-th International scientific and practical conference “Modern directions of scientific research development” (September 28-30, 2021). – Chicago, USA. – 2021. – P. 452-455.

46. Овечкіна О. А., Маслош О. В., Цисевич І. А. До питання щодо вирішення проблем розподілу влади між державою і бізнесом/О.А. Овечкіна, О.В. Маслош, І.А. Цисевич//2-nd International scientific and practical conference “Innovations and prospects of world science” (October 6-8, 2021). – Vancouver, Canada. – 2021. – P.565-569.

АНОТАЦІЯ

Овечкіна О.А. Теоретико-методологічні засади функціонування системи відносин власності в умовах трансформації суспільства. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк, 2021.

Дисертаційна робота присвячена розробці теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій щодо функціонування системи відносин власності в умовах трансформації суспільства.

У роботі обґрунтовано актуальність дослідження розглянуто методологічні основи вивчення приватної власності у класичному і посткласичному напрямках політичної економії, визначено принципи та виявлено специфіку інституціонального підходу до визначення системних зв'язків внутрішніх елементів капіталістичного привласнення й зовнішніх форм реалізації, охарактеризовано сутність відносин власності з позицій економіко-генетичного підходу, а також запропоновано власне визначення сутності власності як складової суспільно-економічних відносин, що розширило понятійно-категоріальний апарат економічної науки.

Поняття «власності» запропоновано розглядати за двома аспектами. На відміну від існуючих у літературі визначень, у дисертаційній роботі в цьому понятті акцентується увага не лише на юридичній, але й на цивілізаційно-технічній, культурно-світоглядній складових системи відносин власників і невластників сучасного суспільства.

Обґрунтовано питання відтворення власності як підсистеми економічної системи на основі застосування діалектико-синергетичного підходу з виділенням етапів її руху. Виявлено і розкрито ознаки класифікації форм власності та ідентифіковано зміни відносин привласнення-відчуження у розвинутих і транзитивних економіках. Особливу увагу звернено на компаративний аналіз індустріальної й постіндустріальної моделей функціонування і розвитку відносин власності на засадах системного підходу.

На основі прагматичного підходу проаналізовано економічну природу сучасної державної власності в Україні. Обґрунтовано внутрішні протиріччя приватної власності у системі економічних відносин постприватизаційного періоду та Здійснено аналіз національної транзитивної моделі відносин власності.

Охарактеризовано концептуальні засади дослідження економічної поведінки економічних суб'єктів. Обґрунтовано переваги інституціональної складової при дослідженні моделі господарювання держави. Здійснено аналіз ендогенних та екзогенних критеріїв економічної поведінки та особливостей формування її опортуністичної складової.

У роботі запропоновано концептуальні підходи до діагностування змін відносин власності та проаналізовано сучасний стан і проблеми формування механізму управління трансформаціями відносин власності, що дозволило визначити відповідні пріоритети. Подано рекомендації щодо удосконалення

підходів до управління відносинами власності в Україні з обґрунтуванням використання економіко-математичного моделювання.

Визначено особливості та проблеми транзитивної моделі відносин власності під впливом цифровізації, що дало змогу проаналізувати недоліки та переваги від її запровадження.

Ключові слова: економічна теорія, політична економія, приватна власність, державна власність, відносини власності, система відносин власності, трансформація суспільства, економічна поведінка, опортуністичні моделі поведінки, організаційно-економічний механізм управління рухом і змінами власності.

ANNOTATION

Oviechkina O. A. Theoretical and methodological principles of functioning of the system of property relations in the conditions of society transformation. - Manuscript.

Thesis for the scientific degree of the doctor of economic sciences on a specialty 08.00.01 - Economic theory and history of economic thought, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, 2021.

Thesis highlights the theoretical and methodological principles of economic and practical recommendations for the functioning of the system of property relations in the transformation of society.

The urgency of the research substantiates the methodological bases of studying private property in classical and postclassical directions of political economy, defines the principles and reveals the specifics of the institutional approach to determining the systemic relations of internal elements of capitalist appropriation and external forms of realization. approach, as well as proposed its own definition of the essence of property as a component of socio-economic relations, which expanded the conceptual and categorical apparatus of economics.

The concept of "property" is proposed to be considered in two aspects. In contrast to the existing definitions in the literature, the dissertation in this concept focuses not only on legal but also on the civilizational, technical, cultural and ideological components of the system of relations between owners and non-owners of modern society.

The issue of property reproduction as a subsystem of the economic system based on the application of a dialectical-synergetic approach with the allocation of stages of its movement is substantiated. The signs of classification of forms of ownership are revealed and revealed and the changes of appropriation-alienation relations in developed and transitive economies are identified. Particular attention is paid to the comparative analysis of industrial and post-industrial models of functioning and development of property relations on the basis of a systematic approach.

Based on a pragmatic approach, the economic nature of modern state property in Ukraine is analyzed. The internal contradictions of private property in the system of economic relations of the post - privatization period are substantiated and the analysis of the national transitive model of property relations is carried out.

The conceptual bases of research of economic behavior of economic subjects are

described. The advantages of the institutional component in the study of the model of state management are substantiated. The analysis of endogenous and exogenous criteria of economic behavior and features of formation of its opportunistic component is carried out.

The paper proposes conceptual approaches to diagnosing changes in property relations and analyzes the current state and problems of formation of the mechanism of management of transformations of property relations, which allowed to determine the relevant priorities. Recommendations for improving approaches to property relations management in Ukraine with justification for the use of economic and mathematical modeling are given.

Peculiarities and problems of the transitive model of property relations under the influence of digitalization are determined, which allowed to analyze the disadvantages and advantages of its introduction.

Key words: economic theory, political economy, private property, state property, property relations, system of property relations, transformation of society, economic behavior, opportunistic models of behavior, organizational and economic mechanism of management of movement and changes of property.

Відповідальний за випуск:
доктор економічних наук, професор
Заслужений діяч науки і техніки України
Єрмошенко Микола Миколайович